

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

”KAIKEN KANNAN MUKANANI”

– Sijaishuollossa eläneiden lasten kokemuksia osallisuudesta

Marjo Rossi Y2401621

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityön koulutusohjelma

Lapin yliopisto

Tammikuu 2026

Lapin yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Työn nimi: ”Kaiken kannan mukaanani” – Sijaishuollossa eläneiden lasten kokemuksia osallisuudesta
Tekijä: Marjo Rossi
Koulutusohjelma: Sosiaalityö
Ohjaaja: Tarja Orjasniemi
Työn laji: Pro gradu -tutkielma
Sivumäärä: 52 sivua
Vuosi: 2026

Tiivistelmä

Tutkielma tarkastelee lasten ja nuorten kokemuksia osallisuudesta, osattomuudesta, luottamuksesta ja pysyvyydestä lastensuojelun sijaishuollossa. Tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää, miten lapsen ääni kuuluu lastensuojelun päätöksenteossa ja arjessa, sekä millaisia merkityksiä lapset ja nuoret antavat kuulluksi tulemiselle ja luottamuksen rakentumiselle. Työssä korostuu lapsen oikeuksien näkökulma ja osallisuuden eettinen perusta.

Tutkimus on laadullinen ja perustuu valmisaineistoon, joka koostuu 101 sijaishuollossa eläneen lapsen ja nuoren kirjoittamasta kirjeestä päättäjille. Aineisto on analysoitu teoriaohjaavan sisällönanalyysin menetelmällä, jossa teoreettisina lähtökohtina on hyödynnetty Lapsen osallisuuden käsitettä, Hartin (1992), Shierin (2001) ja Lundyn (2007) osallisuusteorioita sekä lapsen oikeuksien sopimuksen (1989) 12. artiklaa.

Tulosten perusteella valtaosa kirjoittajista kuvasi kokemuksia osattomuudesta, epäluottamuksesta ja pysyvyyden puutteesta. Lapsen ääni jäi usein kuulematta, eikä sosiaalityöntekijöillä ollut riittävästi aikaa kohtaamisiin. Luottamuksen ja jatkuvuuden rikkoutuminen heikensi lasten turvallisuuden tunnetta ja osallisuuden kokemusta. Osa kirjoittajista kuitenkin kertoi yksittäisistä aikuisista, jotka kuuntelivat, tukivat ja loivat toivoa – nämä kokemukset olivat merkityksellisiä luottamuksen ja toimijuuden rakentumisessa.

Tutkimus osoittaa, että lasten ja nuorten osallisuuden vahvistaminen lastensuojelussa edellyttää aikaa, pysyvyyttä ja rakenteellista muutosta. Aito osallisuus ei synny rakenteista vaan kohtaamisesta, jossa lapsen kokemus ja tieto otetaan todesta.

Avainsanat: lapsen osallisuus, lastensuojelu, sijaishuolto, lapsen kokemus, lapsen asema, lapsen oikeudet

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Lastensuojelu ja sijaishuolto lapsen osallisuuden toimintaympäristönä	4
2.1	Lastensuojelun palvelujärjestelmä ja sijaishuolto.....	4
2.2	Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.....	6
3	Lapsen osallisuus.....	10
3.1	Lapsen osallisuus, etu ja oikeus tulla kuulluksi	10
3.2	Hartin malli – osallisuuden tikapuut.....	13
3.3	Shierin malli – osallisuuden tasot	15
3.4	Lundyn malli – Osallisuuden nelikenttä	17
4	Tutkimuksen toteutus.....	21
4.1	Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	21
4.2	Fenomenologinen lähestymistapa tutkimuksen perustana.....	22
4.3	Tutkimusaineisto ja aineistolähtöinen analyysi	24
4.4	Tutkijan positio, etiikka ja luotettavuus.....	28
5	Osallisuus ei ole itsestään selvyys – lasten ja nuorten kokemuksia	32
5.1	Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus osallisuuden rakenteellisena esteenä	32
5.2	Kohtaamattomuus ja luottamuksen puute	36
5.3	Osallisuus lasten ja nuorten kokemuksissa: edellytykset ja esteet.....	38
5.4	Osallisuus prosessina lasten ja nuorten kokemuksissa	43
6	Yhteenveto ja pohdinta.....	48
	Lähteet.....	52

1 Johdanto

Lastensuojelu on yhteiskunnan järjestelmä, jonka perustehtävä on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuun, huolenpitoon ja osallisuuteen. Osallisuus on lapsen perus- ja ihmisoikeus, jota korostavat YK:n lapsen oikeuksien sopimus (60/1991), lastensuojelulaki (417/2007) ja perustuslaki (731/1999). Lapsen osallisuutta tukevia säännöksiä sisältyy myös useisiin tavallisen lain tasoisiin säädöksiin, joiden tehtävänä on varmistaa, että lapsen oikeus tulla kuulluksi ja vaikuttaa itseään koskeviin ratkaisuihin toteutuu eri hallinnonaloilla johdonmukaisesti (Pajulammi 2014, 3–5).

Osallisuusosoikeuksilla tarkoitetaan oikeudellisia säännöksiä ja käytäntöjä, joilla turvataan lapsen mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa itseään koskevien asioiden valmisteluun ja päätöksiin omien valmiuksiensa mukaisesti. Lapsen oikeus ilmaista näkemyksiään ulottuu sekä yksityisten välisten suhteiden että viranomaisten toimintaan. Osallisuuden toteutuminen vahvistaa lapsen hyvinvointia, identiteettiä ja kokemusta omasta toimijuudestaan. Osallisuuden toteutuminen on sijaishuollossa erityisen vaativaa, sillä lapsen suojeleminen ja hänen osallistamisensa on sovittava yhteen samanaikaisesti. (Araneva 2016, 6, 15.)

Tämän Pro gradu -tutkielman tarkoituksena on tarkastella lasten ja nuorten kokemuksia osallisuudesta ja osattomuudesta lastensuojelun sijaishuollossa ja ymmärtää, millaisia merkityksiä he kokemuksiinsa liittävät omasta elämismaailmastaan käsin. Tutkimuksen aineistona käytetään Pesäpuu ry:n julkaisemaa 101 kirjettä päättäjille -aineistoa (2020), joka koostuu sijaishuollossa eläneiden ja elävien lasten ja nuorten kirjoittamista kirjeistä. Kirjeissä kuvataan yksityiskohtaisesti arkea sijaishuollossa, vuorovaikutusta aikuisten kanssa, toiveita, pelkoja, pettymyksiä ja kiitollisuutta. Fenomenologinen tutkimusote yhdessä teoreettisen viitekehyksen kanssa antaa mahdollisuuden ymmärtää autenttisesti, miltä lastensuojelujärjestelmä lapsen elämismaailman tasolla näyttää. Tutkimus kohdistuu erityisesti niihin kirjeiden osiin, joissa lapset ja nuoret kuvaavat osallisuutta ja osattomuutta, luottamusta ja epäluottamusta, sekä työntekijöiden pysyvyyttä ja arjen rakenteita.

Teoreettisena viitekehyksenä toimivat osallisuuden käsite ja kolme keskeistä osallisuutta jäsentävää mallia: Roger Hartin (1992), Laura Lundyn (2007) ja Harry Shierin (2001) mallit. Näiden avulla voidaan tarkastella, millä tasolla lasten osallisuus käytännössä toteutuu ja millaisia rakenteellisia esteitä siihen liittyy. Tutkimus jatkaa kandidaatintutkielmani (2023) havaintoja luottamuksen ja työntekijöiden pysyvyyden merkityksestä osallisuuden edellytyksinä, syventäen tarkastelua sijaishuollon kontekstiin. Keskeinen tutkimuskysymys on: Miten sijaishuollossa elävät lapset ja nuoret kokevat osallisuuden ja osattomuuden lastensuojelun sijaishuollossa ja sosiaalityössä, ja millaisia rakenteellisia esteitä heidän kokemuksensa paljastavat osallisuuden toteutumisessa?

Sijaishuolto on lapselle erityisen herkkä tilanne: vaikka sen tarkoitus on suojella lasta, se asettaa hänet samalla haavoittuvaan asemaan, sillä hänen elämäänsä koskevista ratkaisuista vastaavat lapsen asioista vastaavat ja johtavat sosiaalityöntekijät, jotka ovat usein lapselle vieraita aikuisia. Koska tilanne luo jännitteitä lapsen osallisuuden ja aikuisten vallankäytön välille, tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten sosiaalityöntekijät voivat tukea lapsen osallisuutta sijaishuollossa ja eritellä, millaisia rakenteellisia mahdollisuuksia ja esteitä sen toteutumiseen liittyy. (Hotari ym. 2013, 157–158.)

Tutkimuksen tieteellinen relevanssi liittyy siihen, että fenomenologinen näkökulma tuo näkyviin lasten ja nuorten omat kokemukset sellaisina kuin he ne itse ilmaisevat. Aikaisempi tutkimus on usein tarkastellut osallisuutta työntekijöiden näkökulmasta tai organisatorisena ilmiönä, kun taas lasten omia kertomuksia on tutkittu vähemmän. Kirjeaineisto tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden ymmärtää lasten kokemuksia autenttisesti, heidän omilla sanoillaan. Tutkimus tuottaa siten uutta tietoa lapsen osallisuuden merkityksistä, mutta myös niistä tilanteista, joissa osallisuus ei toteudu ja lapsi jää yksin.

Ammatillisesti tutkimuksen merkitys liittyy sosiaalityön käytäntöjen kehittämiseen. Lapsen osallisuuden vahvistaminen ei ole vain eettinen velvoite, vaan myös ammatillinen keino lisätä työn vaikuttavuutta ja lasten hyvinvointia. Kirjeissä toistuvat kuvaukset työntekijöiden vaihtuvuudesta, kiireestä ja ajan puutteesta osoittavat, että lapsen ääni voi jäädä helposti järjestelmän jalkoihin. Tuomalla esiin lasten kokemuksia osallisuudesta ja osattomuudesta tutkimus voi tukea niitä pyrkimyksiä, joiden tavoitteena on kehittää lastensuojelun toimintaa lapsilähtöisemmäksi ja eettisesti kestävämmäksi.

Aihe on tällä hetkellä poikkeuksellisen ajankohtainen ja yhteiskunnallisesti painava. Lastensuojelun rakenteita ja toimintatapoja on arvioitu kriittisesti, ja erityisesti lasten kokemusten sivuuttaminen on noussut keskeiseksi huolenaiheeksi. Viimeaikaiset viranomaisten ja järjestöjen kannanotot osoittavat, että lasten osallisuuden toteutumisessa on yhä merkittäviä puutteita: lapset eivät aina tule kuulluiksi, heidän näkemyksiään ei hyödynnetä päätöksenteossa, eikä heille tarjota riittäviä mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä liittyviin ratkaisuihin (Lapsiasiavaltuutettu 2024; Lastensuojelun keskusliitto 2025). Vaikka osallisuus on lakiin kirjattu oikeus, sen toteutuminen riippuu arjen käytännöistä, työntekijöiden pysyvyydestä, ajankäytöstä ja ammatillisesta valmiudesta kohdata lapsi tasavertaisena toimijana.

Tämä keskustelu kytkeytyy laajemmin lasten oikeuksiin ja lapsen asemaan yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Lapsen mahdollisuus osallistua itseään koskeviin asioihin on demokraattisen ja oikeudenmukaisen järjestelmän mittari, ja lasten kokemukset osattomuudesta osoittavat, kuinka kaukana ihanteet voivat olla käytännön todellisuudesta. Tämän tutkimuksen tavoitteena on tuoda näkyviin lasten ääntä ja tarkastella, miten yhteiskunnan rakenteet, työmenetelmät ja arvot joko tukevat tai estävät osallisuuden toteutumista lastensuojelussa.

Tutkimusaihe kumpuaa sekä henkilökohtaisesta kiinnostuksesta että ammatillisesta kokemuksesta lastensuojelun sosiaalityön kentällä. Olen toistuvasti pohtinut, miten lapsen ääni todella kuuluu lastensuojelussa – ei ainoastaan lakisääteisissä tai muodollisissa kuulemistilanteissa, vaan myös arjen kohtaamisissa ja päätöksenteossa. Aihe kiinnostaa minua erityisesti siksi, että se liittyy suoraan sosiaalityön eettiseen ytimeen: lapsen oikeuteen tulla nähdyksi, kuulluksi ja kohdatuksi yksilönä. Vaikka lastensuojelussa tehdään työtä lapsen parhaaksi, lapsen oman näkökulman kuuleminen jää edelleen monesti toissijaiseksi. Tämä tutkimus on siten myös henkilökohtainen pyrkimykseni ymmärtää syvällisemmin, miltä osallisuus ja osattomuus tuntuvat niiden lasten ja nuorten näkökulmasta, joiden elämää lastensuojelu ja erityisesti sijaishuolto suoraan koskettaa.

Tämä tutkielma rakentuu 101 lapsen ja nuoren rohkeudelle. Jokainen kirje on teko, joka on vaatinut luottamusta – jota he ovat kyenneet löytämään vielä silloinkin, kun se on ollut aiemmin murtunut, joillakin jopa kerta toisensa jälkeen yhä uudelleen.

2 Lastensuojelu ja sijaishuolto lapsen osallisuuden toimintaympäristönä

2.1 Lastensuojelun palvelujärjestelmä ja sijaishuolto

Lastensuojelun tavoitteena on turvata jokaiselle lapselle oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen kehitykseen ja erityiseen suojeluun. Toiminnan perustana on lapsen edun ensisijaisuus, jota ohjaavat sekä kansallinen lainsäädäntö että kansainväliset sopimukset, kuten YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus ja Euroopan ihmisoikeussopimus. Sosiaali- ja terveysministeriö vastaa lastensuojelulainsäädännön valmistelusta ja valtakunnallisesta ohjauksesta, kun taas hyvinvointialueet järjestävät ja valvovat palvelujen toteuttamista (STM 2025).

Lastensuojelu rakentuu palvelujärjestelmän jatkumona, jossa painottuvat ennaltaehkäisevä työ ja lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu. Ehkäisevän lastensuojelun tavoitteena on tukea perheitä varhaisessa vaiheessa sosiaali- ja terveydenhuollon, varhaiskasvatuksen ja opetustoimen palvelujen avulla. Ennen lastensuojelua lapsi ja perhe ovat yleensä olleet perheiden sosiaalityön asiakkuudessa. Jos nämä palvelut eivät riitä turvaamaan lapsen hyvinvointia, siirrytään lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojeluun, jossa arvioidaan lapsen tilanne kokonaisvaltaisesti ja toteutetaan tarvittavat tukitoimet lapsen edun mukaisesti. (Araneva 2022, 35, 57.)

Lastensuojelun asiakkuus alkaa, kun sosiaalihuoltolain (1301/2014) 36 §:n mukaisessa palvelutarpeen arvioinnissa todetaan, että lapsi tarvitsee lastensuojelulain (417/2007) mukaisia palveluja. Asiakkuus voi alkaa myös akuutisti lastensuojelulain 26 §:n mukaisen lastensuojeluasian vireilletulon myötä. Välittömästi asiakkuuden alkaessa lapselle nimetään oma lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, joka vastaa lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaamisesta silloin, kun huoltajat eivät siihen kykene. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on lain 13 b §:n mukainen viranhaltija, joka huolehtii lapsen asiakkuuden etenemisestä, palvelujen yhteensovittamisesta ja lapsen edun toteutumisesta kaikissa prosesseissa. Vuoden 2010 lainmuutokset vahvistivat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolia erityisesti sijaishuollon aikana, korostaen lapsen oikeusturvaa sekä sosiaalityöntekijän velvollisuutta seurata lapsen tilannetta ja valvoa rajoitustoimien lainmukaisuutta. (Saastamoinen 2010, 73–75.)

Lähtökohtaisesti lasta ja perhettä pyritään tukemaan kotiin annettavilla avohuollon tukitoimilla, kuten perhetyöllä, taloudellisella tuella ja kuntouttavilla palveluilla. Lasta ja perhettä voidaan tukea myös laitosmuotoisella perhekuntoutuksella. Mikäli nämä tukitoimet eivät riitä turvaamaan lapsen terveyttä ja kehitystä tai ne ovat vakavasti vaarantuneet, lapsi voidaan huostaanottaa ja sijoittaa kodin ulkopuolelle sijaishuoltoon. Sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella perhehoidossa, ammatillisessa perhekodissa tai laitoksessa.

Lastensuojelun sijaishuolto on julkinen hallintotehtävä, jonka tarkoituksena on järjestää lapsen hoito ja kasvatusta kodin ulkopuolella huostaanoton tai kiireellisen sijoituksen perusteella. Sijaishuolto on toteutettava lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla (LSL 49 §:n 1 mom.), ja vaikka sijoitus tehdään pääsääntöisesti kodin ulkopuolelle, lainsäädäntö mahdollistaa poikkeuksellisesti sijoituksen myös vanhemman tai muun huoltajan luo silloin, kun se on väliaikaisesti perusteltua. Päätöksenteon perusteet ja sijaishuollon toteuttamiseen liittyvät tarkemmat säännökset on määritelty LSL 49 §:n 1–3 momenteissa. Vaikka sijaishuolto on hallinto-oikeudellinen ja vahvasti säädelty prosessi, sen käytännön toteutuksessa lapsen edun sekä hänen perus- ja ihmisoikeuksiensa turvaaminen on asetettava ohjaavaksi ja ensisijaiseksi periaatteeksi. Sijaishuollon perimmäisenä tarkoituksena on varmistaa lapsen kasvu, kehitys ja hyvinvointi tilanteissa, joissa nämä eivät toteudu tai eivät ole turvattavissa lapsen omassa kasvuympäristössä. (Araneva 2016, 302–303.)

Lapsen huostaanotto ja sijoittaminen sijaishuoltoon muodostavat oikeudellisesti ja sosiaalisesti merkittävän käännekohdan lapsen huollon toteuttamisessa. Huostaanottopäätös jo itsessään on merkittävää perustuslain (731/1999) 124 §:ssä tarkoitettua julkisen vallan käyttöä, jolla on suora vaikutus huoltajien perusoikeuksiin ja perheen autonomiaan. Huostaanoton ensisijaisena seurauksena lapsen hoitoon, kasvatukseen ja huolenpitoon liittyvät tehtävät siirtyvät lapsen huoltajilta sosiaalihuollon vastaavalle toimeenpanevalle viranomaiselle, joka vastaa käytännössä sijaishuollon järjestämisestä (LSL 45§:n 1 mom.). Tämän myötä viranomaiselle siirtyy laaja päätösvalta koskien esimerkiksi lapsen terveydenhuoltoa, opetuksen järjestämistä sekä oikeus päättää lapsen yhteydenpidosta vanhempiinsa ja muuhun lähipiiriin (LSL 45 §:n 2 momentti).

Sijaishuolto muodostaa erityisen toimintaympäristön lapsen osallisuuden toteutumiseksi. Huostaanoton ja sijaishuollon myötä lapsen elämä muuttuu perustavanlaatuisesti. Muutos merkitsee eroa omasta perheestä ja totutuista arjen rakenteista, mikä voi herättää lapsessa samanaikaisesti keskenään ristiriitaisia tunteita. Ero biologisista vanhemmista voi tuoda helpotusta, jos kotiympäristö on ollut turvaton tai kuormittava, mutta yhtä aikaa se voi aiheuttaa voimakasta surua, kaipuuta, häpeää ja tuskaa. Näiden tunteiden rinnalla lapsen on sopeuduttava kokonaan uusiin ihmissuhteisiin ja aikuisiin – sijaisvanhempiin, sijaissisaruksiin, ohjaajiin ja sosiaalityöntekijöihin – ja opittava rakentamaan luottamusta tilanteessa, jossa luottamus on usein jo valmiiksi haavoittunut. Sijaishuolto on siten sekä suojelutoimenpide että emotionaalisesti monisyinen, elämänsä syvästi vaikuttava murros, jossa lapsen osallisuuden ja kokemusten tunnistaminen on keskeistä hänen hyvinvointinsa kannalta. Lapsen näkökulmasta olennaista on, kuinka hänet otetaan mukaan hänen omaa elämäänsä koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon, jossa kaikki on hänelle uutta ja vierasta. (Laakso 2018, 157–160.)

Terveys- ja hyvinvoinninlaitoksen tilastoraportin (23/2025) mukaan sijaishuolto koskettaa merkittävää joukkoa lapsia: vuonna 2024 Suomessa oli huostassa 11 300 lasta, uusia huostaanottoja tehtiin 1800 ja kaikkiaan kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli 17 100 lasta. Näin ollen lapsen osallisuuden ja osattomuuden kysymykset eivät ole marginaalisia, vaan koskettavat laajasti lastensuojelun käytäntöjä ja arkea. Tässä tutkimuksessa keskitytään juuri sijaishuollossa eläneiden ja elävien lasten ja nuorten kokemuksiin, sillä heidän äänensä jää usein taka-alalle julkisessa keskustelussa ja tutkimuksessa.

Sijaishuolto on paitsi huostassa olevan lapsen arjen ympäristö myös hallinnollinen ja juridinen rakenne, jossa lapsen oikeudet ja osallisuus toteutuvat sosiaalityön kautta. Lapsen asema tässä kokonaisuudessa määrittyy pitkälti sen mukaan, miten hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä kykenee turvaamaan lapsen edun ja varmistamaan hänen osallisuutensa päätöksenteossa. (Saastamoinen 2010, 74.)

2.2 Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on lastensuojelulain (417/2007) 13 b §:n mukainen viranhaltija, jonka tehtävänä on vastata kokonaisvaltaisesti lapsen asioista koko lastensuojeluasiakkuuden ajan ja kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa. Jokaiselle

lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä oma sosiaalityöntekijä. Sosiaalityöntekijän erityisiin velvollisuuksiin kuuluu sosiaalityön ammatillinen johtaminen sekä sosiaalisen tuen ja palvelujen tarpeeseen vastaava asiakas- ja asiantuntijatyö, lukien työn vaikutusten seuranta ja arviointi.

Sosiaalityöntekijällä on ensisijainen vastuu lapsen edun toteutumisen seuraamisesta ja varmistamisesta myös kaikissa muissa lapsen palveluissa ja prosesseissa. Sosiaalityöntekijällä tulee olla sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimukset täyttävä pätevyys, ja hänen vastuualueisiinsa kuuluvat muun muassa lapsen tilanteen ja tuen tarpeiden arviointi, asiakassuunnitelman laatiminen sekä lapsen tilanteen jatkuva seuranta ja asiakkuuden kokonaiskoordinaatio. (THL 2024.)

Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on keskeinen rooli lapsen oikeusturvan, osallisuuden ja hyvinvoinnin turvaamisessa. Hän toimii lapsen edun valvojana ja varmistaa, että lapsen näkemykset tulevat kuulluiksi sekä että lapsi saa tarvitsemansa palvelut ja tuen. Sosiaalityöntekijä tekee tiivistä yhteistyötä muiden viranomaisten ja sijaishuollon toimijoiden kanssa, mutta vastuu lapsen asioiden kokonaisvaltaisesta hoidosta ja päätöksenteosta kuuluu viime kädessä hänelle. Tehtäväkenttä on laaja ja monitasoinen, ja työ edellyttää juridista osaamista, eettistä harkintaa ja inhimillistä herkkyyttä: sosiaalityöntekijä kantaa paitsi juridisen vastuun lapsen asioiden lainmukaisesta hoidosta myös moraalisen vastuun siitä, että lapsi tulee aidosti kuulluksi ja että hänen oikeutensa toteutuvat arjen työssä. Näin sosiaalityöntekijän rooli on keskeinen sekä lastensuojelun rakenteiden että lapsen yksilöllisen kokemuksen näkökulmasta. (Saastamoinen 2010, 73–75.)

Lastensuojelun rakenteelliset edellytykset vaikuttavat merkittävästi siihen, miten lapsen yksityinen etu, osallisuus ja oikeudet voivat toteutua käytännössä. Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työkuorma on ollut pitkään keskeinen haaste lastensuojelun toimivuuden ja työn laadun kannalta. Tähän on pyritty vastaamaan lastensuojelulain muutoksella (815/2023), joka tuli voimaan vuonna 2024 ja jonka mukaan lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä saa olla vastuullaan enintään 30 asiakasta. Asiakasmäärien rajaamisen tavoitteena on turvata lastensuojelutyön laatu sekä varmistaa, että sosiaalityöntekijällä on tosiasialliset edellytykset kohdata lapsi, perehtyä hänen tilanteeseensa ja valvoa henkilökohtaisesti lapsen edun toteutumista prosessin kaikissa vaiheissa. Lakimuutos perustuu sosiaali- ja

terveysministeriön esiin nostamaan pitkäaikaiseen huoleen sosiaalityöntekijöiden liiallisesta työkuormasta, jonka on katsottu vaarantavan sekä työntekijöiden jaksamisen että lasten oikeuksien toteutumisen (STM 2021). Seuraava taulukko (1.) havainnollistaa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän keskeisiä, lastensuojelulakiin kirjattuja tehtäviä.

Taulukko 1. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijän lakiin kirjattuja tehtäviä

TEHTÄVÄKOKONAISUUS	LSL
Turvata lapsen tiedolliset oikeudet ja valvoa lapsen edun toteutumista.	5 §, 20 §, 22 §, 24 §, 29 §, 53 §
Vastata lapsen osallisuuden toteutumisesta tapaamalla lasta, perehtymällä hänen elämäntilanteeseensa sekä huomioimalla lapsen kokemukset, ajatukset ja tunteet.	
Lapselle annetaan hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaista tietoa asiakkuudesta sekä omasta ja perheen tilanteesta, ja lasta sekä hänen perhettään koskevat asiat kirjataan asianmukaisesti lapsen asiakirjoihin.	
Lapsen asiakassuunnitelman laatiminen sekä huostaanotetun lapsen vanhempien oman suunnitelman laatiminen.	30 §
Osallistuminen sijaishuollossa elävän lapsen hoito- ja kasvatussuunnitelman laatimiseen.	
Sijaishuollon valmistelu, järjestäminen ja valvonta. Sijaishuoltopaikan muutosta koskevan päätöksen valmistelu.	41–43 §, 47 §, 50 §
Perheen jälleenyhdistämisen arviointi. Huostassa pidon lopettamista koskevan päätöksen valmistelu.	4 §, 30 §, 47 §
Päätöksenteko ja rajoitustoimenpiteiden valvonta	62–72 §, 74 §
Kiireelliset tilanteet ja avohuollon tukitoimet	36–38 §
Läheisverkostotyö ja monialainen yhteistyö	31–32 §
Dokumentointi Lapsen ja perheen asioiden kirjaaminen lapsen asiakirjoihin.	33 §
Arvioida yksityisten sijoitusten edellytykset lapsen ja häntä hoitavien aikuisten tilanteen ja näkemysten perusteella.	81 §

Lasten ja nuorten vetoisuus 101 kirjettä päättäjille – kiteytti kokemuksen siitä, ettei sosiaalityöntekijöillä tulisi olla liikaa asiakkaita, jotta heillä olisi aikaa todellisiin

kohtaamisiin. Kirjeissä toistui toive siitä, että sosiaalityöntekijä ehtisi pysähtyä, kuunnella ja muistaa lapsen tarinan. Tämä viesti tuo esiin lasten ymmärryksen siitä, että osallisuus ja luottamus eivät rakennu hallinnollisista lupauksista, vaan konkreettisista, välittävistä ja johdonmukaisista kohtaamisista. Kohtaaminen edellyttää aikaa – ja aika on viime kädessä eettinen kysymys, joka määrittää, onko lapsen oikeus tulla kuulluksi todellinen vai pelkästään muodollinen. Näin lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävä kytkeytyy suoraan lapsen osallisuuden ja suojelun ydinteemoihin. Sosiaalityöntekijän mahdollisuus tehdä työnsä hyvin on samalla edellytys lapsen oikeuksien toteutumiselle: vain silloin, kun työmäärä on kohtuullinen ja rakenteet tukevat työskentelyä, sosiaalityöntekijällä on tilaa olla lapsen puolella, kuulla häntä ja kantaa vastuunsa lain ja ammattietiikan edellyttämällä tavalla.

Aranevan (2016, s. 198–203) mukaan lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on keskeinen ja henkilökohtainen vastuu lapsen osallisuuden toteutumisesta lastensuojelussa ja sijaishuollon aikana. Lastensuojelulain 29 § velvoittaa sosiaalityöntekijää tapaamaan lasta riittävän usein henkilökohtaisesti, ja veloitteen tarkoituksena on tehdä lapsi näkyväksi omassa asiassaan sekä varmistaa, että lapsen mielipiteet ja kokemukset tulevat huomioituiksi riippumatta huoltajien tahdosta. Henkilökohtainen tapaaminen ei ole muodollinen toimenpide, vaan keskeinen keino mahdollistaa lapsen kuulluksi tuleminen, luottamuksellinen vuorovaikutus ja lapsen oman näkökulman esiin tuominen lastensuojeluprosessissa.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuuksiin kuuluu paitsi lapsen tapaaminen myös sen arviointi, milloin tapaaminen on lastensuojelulain 29 §:n mukaan toteutettava ilman huoltajan suostumusta tai ilman huoltajan tietoa, mikäli lapsen etu sitä edellyttää. Tällaiset tilanteet liittyvät erityisesti lapsen turvallisuuteen, luottamuksen säilymiseen ja lapsen oikeuteen ilmaista näkemyksiään vapaasti. Sosiaalityöntekijän on tällöin dokumentoitava tapaamisen perusteet ja arvioitava huolellisesti tiedon antamista koskevat rajoitukset. Näin lapsen osallisuus näyttäytyy paitsi vuorovaikutuksellisenä myös rakenteellisenä oikeutena, jonka toteutuminen ei voi jäädä lapsen aktiivisuuden tai aikuisten suostumuksen varaan, vaan edellyttää sosiaalityöntekijältä tietoista, juridisesti perusteltua ja lapsen etua ensisijaisesti turvaavaa toimintaa.

3 Lapsen osallisuus

3.1 Lapsen osallisuus, etu ja oikeus tulla kuulluksi

Lapsen osallisuus on moniulotteinen käsite, joka kytkeytyy sekä demokraattiseen kansalaisuuteen että lapsen oikeuksiin. Osallisuus ei tarkoita ainoastaan mukana olemista, vaan lapsen oikeutta vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Pajulammi (2014, 138–140) määrittelee osallisuuden lapsen perusoikeudeksi, joka liittyy lapsen asemaan yhteiskunnassa sekä hänen mahdollisuuksiinsa ilmaista itseään, tulla kuulluksi ja osallistua yhteisönsä toimintaan.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (1989) 12 artikla vahvistaa lapsen oikeuden ilmaista vapaasti mielipiteensä kaikissa häntä koskevissa asioissa ja saada nämä näkemykset huomioituksi hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Artikla on osaltaan muuttanut lapsen asemaa passiivisesta suojelun kohteesta aktiiviseksi oikeuksien haltijaksi (Pajulammi 2014, 138).

Osallisuudella on sekä subjektiivinen että normatiivinen ulottuvuus. Subjektiivisesti se tarkoittaa lapsen kokemusta siitä, että hänen mielipiteillään on merkitystä; normatiivisesti se on oikeudellinen ja eettinen velvoite, joka kuuluu lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin. Osallisuus ei siten ole vain menettelyllinen vaatimus, vaan keskeinen osa lapsen toimijuutta ja asemaa häntä koskevissa prosesseissa.

Huolimatta vahvasta lainsäädännöllisestä ja eettisestä perustasta osallisuus jää käytännössä usein näennäiseksi. Lapsia kuullaan muodollisesti, mutta heidän näkemyksensä eivät aina johda muutoksiin päätöksenteossa (Hart 1992; Lundy 2007; UNICEF Innocenti 2023). Tämä juridisen oikeuden ja kokemuksellisen todellisuuden välinen kuilu korostaa tarvetta tarkastella osallisuutta paitsi oikeutena myös lapsen kokemuksena.

Lastensuojelussa lapsen osallisuus on erityisen keskeinen periaate, sillä siellä tehdään päätöksiä, joilla on merkittäviä ja pitkäkestoisia vaikutuksia lapsen elämään. Päätökset koskevat muun muassa lapsen turvallisuutta, asumisjärjestelyjä, ihmissuhteita ja tulevaisuutta. Näissä prosesseissa lapsen oma kokemus ja näkemys ovat olennaista tietoa

sekä lapsen oikeuksien toteutumisen että päätöksenteon laadun kannalta.

Useat tutkimukset osoittavat kuitenkin, että lapset kokevat osallisuutensa lastensuojelussa usein puutteelliseksi ja vaikutusmahdollisuutensa rajallisiksi (esim. Woodman, Roche & McArthur 2022). Osallisuus voi jäädä pinnalliseksi, jos lapsen näkemyksiä ei aidosti hyödynnetä päätöksenteossa tai jos lapsi ei ymmärrä, mihin ja miten hänen mielipiteensä liittyvät.

Lastensuojelussa osallisuus ei ole yksittäinen kuulemisen hetki, vaan rakenteellinen ja vuorovaikutuksellinen kokonaisuus. Se edellyttää lapselle annettavaa ymmärrettävää tietoa, turvallista tilaa mielipiteen ilmaisulle sekä lapsen kokemusten huomioimista osana kokonaisarviota. Tällöin osallisuus rakentuu prosessina, jossa lapsi ymmärtää, mistä päätetään ja miksi, ja kokee oman näkökulmansa merkitykselliseksi. (Saastamoinen 2010, 65–67.)

Osallisuutta on tarkasteltava myös lapsen toimijuuden näkökulmasta. Lastensuojelussa lapsen toimijuutta voivat kaventaa sekä organisatoriset reunaehdot, kuten aikapaineet ja resurssien niukkuus, että aikuislähtöiset käsitykset lapsen haavoittuvuudesta ja kyvykkyydestä. Kun lapsi nähdään ensisijaisesti suojelun kohteena eikä aktiivisena toimijana, päätöksiä tehdään helposti lapsen puolesta hänen osallistumisensa sijaan (Woodman ym. 2022).

Lapsen osallisuus-oikeus ja lapsen etu muodostavat YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa toisiinsa kytkeytyvän mutta käytännössä usein jännitteisen kokonaisuuden. Yleissopimuksen 3 artikla velvoittaa asettamaan lapsen edun ensisijaiseksi harkintaperusteeksi kaikissa lasta koskevissa toimissa, kun taas 12 artikla turvaa lapsen oikeuden ilmaista näkemyksensä ja saada niille asianmukaista painoarvoa hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti (LOS 3 ja 12).

Lundy (2007, 938) tuo esiin, että tämä jännite konkretisoituu erityisesti silloin, kun lapsen etuun vedoten sivuutetaan lapsen omat näkemykset. Oikeusperustaisesta näkökulmasta lapsen etua ei voida määritellä lapsesta irrallaan, sillä ilman lapsen tuottamaa tietoa päätöksenteko voi perustua puutteelliseen tai vääristyneeseen käsitykseen lapsen tilanteesta. Osallisuus näyttäytyy näin myös tiedollisena edellytyksenä lapsen edun mukaiselle lastensuojelutyölle (ks. myös Attrash-Najjar & Kimber 2025).

Lapsen osallisuuden toteutumista lastensuojelussa on tarkasteltava myös niiden menettelyjen kautta, joilla lapsen näkemyksiä selvitetään ja huomioidaan päätöksenteossa. Tässä yhteydessä on keskeistä erottaa toisistaan lapsen mielipiteen selvittäminen ja lapsen kuuleminen, jotka tarkoittavat oikeudellisesti ja käytännöllisesti eri asioita (Saastamoinen 2010, 65–70).

Lapsen mielipiteen selvittämisellä tarkoitetaan kaikkea sitä toimintaa, jossa lapsen toiveita, näkemyksiä ja kokemuksia kartoitetaan joustavasti ja lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden. Kyse ei ole muodollisesta menettelystä, vaan lastensuojelutyötä läpileikkaavasta periaatteesta. Mielipidettä voidaan selvittää esimerkiksi keskustelun, havainnoinnin, leikin tai muiden lapselle luontevien ilmaisukeinojen avulla. (Saastamoinen 2010, 66–67.)

Lapsen kuuleminen puolestaan on hallintolain (34 §) mukainen muodollinen menettely, jossa asianosaiselle varataan tilaisuus tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa. Lastensuojelulaissa kuuleminen liittyy erityisesti päätöksentekotilanteisiin, ja 12 vuotta täyttäneelle lapselle on aina varattava tilaisuus tulla kuulluksi häntä koskevassa asiassa. (Saastamoinen 2010, 68–69.)

Keskeinen ero näiden välillä on se, että mielipiteen selvittäminen on jatkuvaa ja osa kaikkea lastensuojelutyötä, kun taas kuuleminen liittyy yksittäisiin hallinnollisiin päätöksiin. Molemmat ovat kuitenkin välttämättömiä lapsen osallisuuden toteutumiseksi. Pelkkä muodollinen kuuleminen ilman aitoa mielipiteen selvittämistä voi jäädä näennäiseksi, kun taas mielipiteen selvittäminen ilman oikeutta tulla kuulluksi voi heikentää lapsen oikeusturvaa. (Saastamoinen 2010, 70.)

Osallisuuden ja suojelun välisten jännitteiden sekä osallistumisen eri toteutumistapojen hahmottamiseksi tarvitaan teoreettisia malleja, jotka auttavat jäsentämään lapsen osallistumisen tasoja, aikuisten vastuuta ja lapsen vaikutusmahdollisuuksia käytännössä. Seuraavissa alaluvuissa tarkastellaan kolmea keskeistä osallisuuden teoreettista mallia – Roger A. Hartin (1992), Harry Shierin (2001) ja Laura Lundy (2007) malleja – jotka tarjoavat toisiaan täydentäviä näkökulmia lapsen osallisuuden arviointiin lastensuojelun kontekstissa. Näitä malleja hyödynnetään tässä tutkimuksessa erityisesti tulosten tulkinnan apuvälineinä.

3.2 Hartin malli – osallisuuden tikapuut

Roger A. Hart (1992, 7–14) kehitti lasten osallistumisen tasoja kuvaavan Ladder of Participation -mallin (Taulukko 2), joka pohjautuu Sherry Arnsteinin (1969) kansalaisosallistumisen portaisiin.

Taulukko 2. Osallisuuden portaat (The Ladder of Participation, Hart 1992)

OSALLISTUMATTOMUUDEN TASOT (NON-PARTICIPATION)
Manipulointi Aikuiset ohjaavat lapsia toimimaan omien tavoitteidensa mukaisesti ilman, että lapset ymmärtävät toiminnan tarkoitusta.
Koristelu Lapsia käytetään toiminnassa “koristeina”, esimerkiksi esiintymään tai tuomaan tapahtumalle symbolista arvoa ilman todellista osallistumista.
Näennäisosallisuus (Tokenism) Lapsilta pyydetään mielipiteitä tai heitä kuunnellaan muodollisesti, mutta heidän näkemyksensä eivät vaikuta päätöksiin.
AIDON OSALLISTUMISEN TASOT (GENUINE PARTICIPATION)
Annettu tehtävä, mutta informoitu (Assigned but informed) Lapsille annetaan rooli tai tehtävä, jonka tarkoitus ja päätökset heidän osallistumisestaan on selitetty heille avoimesti.
Kuultu ja informoitu (Consulted and informed) Lapsia kuullaan, he ymmärtävät toiminnan tavoitteet ja heidän näkemyksensä huomioidaan päätöksenteossa.
Aikuisten aloittama, mutta jaettu päätöksenteko lasten kanssa (Adult-initiated, shared decisions with children) Aikuiset käynnistävät toiminnan, mutta tekevät päätöksiä yhdessä lasten kanssa.
Lapsilähtöinen ja lasten ohjaama toiminta (Child-initiated and directed) Lapset suunnittelevat ja toteuttavat toimintaa itse, aikuiset toimivat tukijoina.
Lapsilähtöinen ja jaettu päätöksenteko aikuisten kanssa (Child-initiated, shared decisions with adults) Lapset aloittavat ja ohjaavat toimintaa, ja päätöksenteko tapahtuu yhteistyössä aikuisten kanssa tasa-arvoisesti.

Malli havainnollistaa siirtymää näennäisosallisuudesta kohti aitoa ja vaikutusvaltaista osallistumista. Hartin mukaan osallisuutta ei tule arvioida mekaanisesti mallin avulla, vaan se toimii ajattelun välineenä, joka auttaa tunnistamaan lasten erilaiset osallistumisen

muodot ja mahdollisuudet. Lapsen kyky osallistua vaihtelee hänen kehitystasonsa ja elämäntilanteensa mukaan, ja tärkeintä on, että hänellä on mahdollisuus osallistua omien valmiuksiensa mukaisesti.

Mallissa kolme alinta porrasta – manipulointi, koristelu ja symbolinen osallistuminen – kuvaavat näennäistä osallisuutta, jossa lapset toimivat aikuisten tavoitteiden välineinä ilman todellista ymmärrystä tai vaikutusmahdollisuutta. Viisi ylempää porrasta edustavat aitoa osallisuutta: annettu tehtävä mutta informoitu, kuultu ja informoitu osallistuminen, aikuisten aloitteesta mutta lasten kanssa jaettu päätöksenteko, lapsilähtöinen toiminta ja lapsilähtöinen sekä aikuisten kanssa jaettu päätöksenteko. Näillä tasoilla lapsen tietoisuus, vapaaehtoisuus ja vaikutusvalta kasvavat portaalta toiselle, ja lapsi siirtyy toiminnan kohteesta sen aktiiviseksi osapuoleksi.

Hart (1992) korostaa, että aito osallistuminen rakentuu valinnanvapaudelle ja ymmärrykselle: lapsen tulee tietää, miksi hän osallistuu, kuka on tehnyt päätöksen hänen osallistumisestaan ja mikä hänen roolinsa on. Osallisuuden vahvistaminen edellyttää vallan jakamista ja rakenteiden mukauttamista lasten tarpeisiin. Hart kiteyttää lapsen yhteiskunnallisen aseman paradoksin lauseeseen: lapset ovat “maailman eniten kuvatut ja vähiten kuunnellut ihmiset”.

Geraldine Van Bueren (1995, 137–138) liittää Hartin mallin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (1989) 12. artiklaan, joka vahvistaa lapsen oikeuden ilmaista mielipiteensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Hänen mukaansa lapsen osallistumisen oikeus on paitsi yksilöllinen myös institutionaalinen velvoite: viranomaisten on luotava rakenteet, joissa lapsen näkemykset voivat aidosti vaikuttaa päätöksiin. Lapsen osallistumisen laiminlyönti ei ole vain eettinen, vaan myös oikeudellinen ongelma.

Hartin ja Van Buerenin näkemykset täydentävät toisiaan: Hartin malli auttaa ymmärtämään osallistumisen käytännön tasoja, kun taas Van Buerenin tulkinta ankkuroi osallisuuden kansainväliseen lapsioikeudelliseen viitekehykseen. Yhdessä ne korostavat, että lapsen osallisuus ei ole yksittäinen menetelmä, vaan eettinen ja oikeudellinen periaate, joka määrittää lapsen asemaa yhteiskunnassa. Yhdessä nämä näkemykset muodostavat sillan lapsen osallisuuden eettisen ja oikeudellisen perustan välille. Osallisuuden portaavat auttavat hahmottamaan, miten lapsen ääni voi vahvistua käytännön

tasolla, ja kansainvälinen lapsioikeus tekee tästä vahvistumisesta valtioita ja ammattilaisia sitovan velvoitteen.

3.3 Shierin malli – osallisuuden tasot

Lapsen osallisuutta jäsentävien mallien kentässä Harry Shierin (2001) Pathways to Participation -teoria on yksi käytetyimmistä ja samalla käytännönläheisimmistä viitekehyksistä. Shier tarkastelee osallisuutta ennen kaikkea lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutuksen sekä organisaation rakenteellisten valmiuksien näkökulmasta. Hänen mallinsa keskeinen ajatus on, että osallisuus ei synny yksittäisinä tekoina, vaan vaiheittaisena prosessina, jossa aikuinen ja organisaatio avaavat tilaa lapsen kasvavalle vaikutusmahdollisuudelle. (Shier 2001, 109–110.)

Shierin lähestymistapa eroaa esimerkiksi Hartin (1992) osallisuuden tikkaita siinä, että se ei pyri luokittelemaan osallisuutta hierarkkisesti “parempiin” ja “huonompiin” tasoihin. Sen sijaan Shier tarjoaa rakenteen, joka auttaa ammattilaisia arvioimaan omaa toimintaansa ja organisaation valmiuksia osallisuuden eri ulottuvuuksissa. Jokaisella tasolla osallisuutta voidaan tarkastella kolmen ulottuvuuden kautta (Taulukko 3): Opening (avoimuus), Opportunities (mahdollisuudet) ja Obligations (velvoitteet).

Taulukko 3. Harry Shierin (2001) kuvaus osallisuuden osa-alueista

PATHWAYS TO PARTICIPATION		
OPENING	OPPORTUNITIES	OBLIGATIONS
Avoimuus viittaa aikuisen tahtoon ja valmiuteen kuulla lapsi ja tukea hänen osallistumistaan.	Mahdollisuudet puolestaan kuvaavat niitä rakenteita, resursseja ja käytäntöjä, jotka mahdollistavat osallistumisen arjen työssä.	Velvoitteet korostavat institutionaalista ja oikeudellista sitoutumista siihen, että lapsen näkemykset otetaan järjestelmällisesti huomioon.

Shierin (2001, 111–114) mukaan lapsen osallisuuden toteutuminen ei riipu ainoastaan siitä, millä tasolla lapsi osallistuu, vaan myös siitä, millaiset edellytykset aikuiset ja organisaatiot tarjoavat osallistumiselle. Näiden ulottuvuuksien yhteisvaikutus tekee mallista käytännönläheisen työvälineen: osallisuus ei voi perustua pelkkään hyvään

tahtoon, vaan sen on tukeuduttava rakenteisiin, toimintatapoihin ja ammatilliseen vastuuseen.

Shierin polkumallissa osallisuus rakentuu viiden portaan kautta (taulukko 4). Jokaisella portaalla kysymys ei ole vain siitä, mitä lapsi voi tehdä, vaan myös siitä, mitä aikuisen tulee tehdä, jotta lapsen osallisuus on mahdollista. Malli ohjaa tutkimaan ja tunnistamaan niitä tilanteita, joissa lapsi on läsnä mutta ei vielä osallinen, sekä niitä rakenteellisia ja ammatillisia muutoksia, jotka johtavat aidosti jaettuun päätöksentekoon. Malli kuvaa kehityksellistä polkua, jossa lapsen mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihinsa vahvistuu asteittain.

Taulukko 4. Osallisuudet portaat –Harry Shier (2001)

5. Taso Lapsen kanssa jaetaan valta ja vastuu. Tässä vaiheessa osallisuus on syvällistä ja rakenteisiin juurtunutta: lapsi ja aikuinen toimivat tasavertaisina kumppaneina, ja lapsi osallistuu merkittävästi oman elämänsä päätösten muotoutumiseen. Aikuinen on valmis luopumaan osasta omaa päätösvaltaansa ja tunnistaa lapsen toimijuuden keskeiseksi.
4. Taso Lapset osallistuvat päätöksentekoon yhdessä aikuisen kanssa. Päätöksenteko rakentuu vuoropuhelulle, jossa lapsi toimii aktiivisena toimijana, ei pelkkänä kuultavana. Aikuinen jakaa päätösvaltaa, mutta säilyttää edelleen ammatillisen ja juridisen vastuun.
3. Taso Lasten näkemykset huomioidaan päätöksenteossa. Lapsen mielipiteet eivät jää muodolliseksi kuulemiseksi, vaan niillä on todellista vaikutusta. Aikuisen velvollisuutena on kertoa lapselle, miten hänen näkemyksensä on otettu huomioon. Tämä palautteen antaminen on lapsen oikeus ja keskeinen osa aitoa osallisuutta.
2. Taso Aikuinen auttaa lasta ilmaisemaan näkemyksensä, mikä korostaa aikuisen aktiivista roolia osallistumisen mahdollistajana. Lapselle annetaan tukea, aikaa ja erilaisia keinoja tuoda ajatuksiaan esiin. Tämä taso purkaa osallistumisen esteitä ja tunnistaa, että osallisuus ei synny itsestään – lapsi tarvitsee aikuisen sensitiivistä ja tavoitteellista tukea.
1. Taso Lapsia kuullaan, mikä tarkoittaa, että aikuinen on valmis vastaanottamaan lapsen mielipiteitä ja tarjoamaan tilaisuuden tulla nähdyksi ja kuulluksi. Vaikka lapsen näkemykset eivät vielä vaikuta päätöksentekoon, kynnys osallistumiselle madaltuu, ja lapsen ääni tulee näkyväksi.

Shierin malli tekee näkyväksi, että osallisuus ei ole yksittäinen teko, vaan asteittain rakentuva prosessi, joka edellyttää aikuiselta sensitiivisyyttä, institutionaalista tukea ja valmiutta jakaa päätösvaltaa lapsen kanssa. Hotari, Oranen ja Pösö (2013) korostavat, että

lapsen osallisuus on lastensuojelussa sekä oikeudellinen velvoite että ammatillisen toiminnan ydin. Heidän mukaansa aivan pienilläkin lapsilla on oikeus osallistua omien asioidensa käsittelyyn, ja aikuisilla on keskeinen rooli osallisuutta mahdollistavien rakenteiden ja vuorovaikutuksen luojina. Lapsen osallisuuden todellinen toteutuminen ei synny itsestään, vaan se edellyttää sekä työntekijöiden valmiuksia, organisaation tarjoamia mahdollisuuksia, että selkeitä velvoitteita (Hotari ym. 2013, 151–152).

Tämä viiden portaan malli tarjoaa konkreettisen jäsenyyksen siitä, miten lapsen kuuleminen ja vaikuttaminen voidaan rakentaa asteittain vahvistuvaksi prosessiksi. Mallin viisi porrasta – lapsen kuunteleminen, mielipiteen ilmaisun tukeminen, lapsen näkemysten huomioiminen, osallistuminen päätöksentekoon ja vallan jakaminen – tekevät näkyväksi sen, että osallisuus ei ole yksittäinen teko, vaan jatkuva, rakenteisiin kiinnittyvä käytäntö. Hotari ym. (2013, 152) huomauttavat, että kolmen alimman portaan tulisi toteutua aina, koska ne muodostavat lapsen oikeuksien minimitason.

Shierin teoriaa on laajasti sovellettu lastensuojelun tutkimuksessa, koska se mahdollistaa osallisuuden tarkastelun sekä yksilöllisellä että organisatorisella tasolla. Malli on erityisen hyödyllinen konteksteissa, joissa lasten kokemukset jäävät helposti näkymättömiin tai osallisuus rajoittuu muodollisiin kuulemisiin. Shier korostaa, että osallisuus ei voi toteutua, jos lapsen ääni kuullaan, mutta sillä ei ole vaikutusta – tai jos vaikutusmahdollisuudet ovat olemassa vain teoriassa, mutta eivät arjen käytännöissä.

Tässä tutkielmassa Shierin malli tarjoaa yhden keskeisen teoreettisen työkalun lapsen kokemuksellisen osallisuuden analyysiin. Se auttaa jäsentämään, missä kohdin lastensuojelun prosesseissa lapsen ääni jää kuulematta, missä kohdin se huomioidaan mutta ei vaikuta, ja millaisia rakenteellisia ehtoja tarvitaan, jotta lapsi voi toimia oman elämänsä aktiivisena tiedon tuottajana ja päätöksenteon osapuolena

3.4 Lundyin malli – Osallisuuden nelikenttä

Laura Lundy (2007) kehittämä lapsen osallisuuden malli on yksi keskeisimmistä ja vakiintuneimmista viitekehyksistä lapsen osallisuuden jäsentämiseen lapsia koskevassa päätöksenteossa. Malli pohjautuu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artiklaan 12, mutta sen erityinen vahvuus on siinä, että se konkretisoi lapsen osallisuuden vaatimukset

tavalla, joka ylittää pelkän muodollisen kuulemisen. Lundyn malli keskittyy neljään toisiinsa kytkeytyvään elementtiin – tilaan (space), ääneen (voice), kuulijaan (audience) ja vaikutukseen (influence) – joiden kaikkien on toteuduttava, jotta lapsen osallisuusvoikeus voi realisoitua käytännössä (Taulukko 5).

Taulukko 5. Osallisuuden nelikenttä-malli Lundyn (2007) mukaan.

SPACE Tila	Lapsille täytyy antaa turvallinen ja asianmukainen tilaisuus ilmaista näkemyksensä.
VOICE Ääni	Lapsille täytyy tarjota tukea, jotta he voivat ilmaista näkemyksensä.
AUDIENCE Yleisö	Aikuisten velvollisuus on kuunnella lasten näkemyksiä.
INFLUENCE Vaikutus	Lasten näkemykset on otettava huomioon ja niihin on reagoitava asianmukaisesti.

Malli soveltuu erityisen hyvin lastensuojelun kontekstiin, jossa päätöksenteolla on usein pitkäkestoisia ja syvästi lapsen elämään vaikuttavia seurauksia, ja jossa lapsen osallisuuden ja suojelun välinen jännite on jatkuvasti läsnä. Lundyn lähestymistapa tarjoaa välineen arvioida paitsi sitä, kuullaanko lasta, myös sitä, millä ehdoilla ja millaisin seurauksin lapsen näkemyksiä hyödynnetään.

Space – tila

Lundyn mallin ensimmäinen elementti, tila, viittaa siihen, että lapselle on luotava todellinen, tarkoituksellinen ja turvallinen mahdollisuus ilmaista näkemyksensä. Osallisuus ei synny sattumalta, vaan edellyttää aikaa, rakenteita ja ammatillista harkintaa. Lapselle tarjottu tila voi olla fyysinen, sosiaalinen tai vuorovaikutuksellinen, ja sen tulee huomioida lapsen ikä, kehitystaso sekä yksilölliset tarpeet. (Lundy 2007, 933–934.)

Keskeistä on, että osallistuminen ymmärretään lapsen oikeutena, ei velvollisuutena. Lapsella on myös oikeus olla osallistumatta, ja tämä päätös tulee kunnioittaa. Erityisesti lastensuojelussa tämä korostuu tilanteissa, joissa lapsi voi kokea osallistumisen emotionaalisesti kuormittavaksi tai turvattomaksi. Tilaan liittyä siten olennaisesti turvallisuus: lapsen on voitava ilmaista näkemyksensä ilman pelkoa seuraamuksista,

moitteista tai rangaistuksista. Lundy tuo esiin, että lapset kokevat usein mielipiteen ilmaisun auktoriteetin kyseenalaistamisena, erityisesti koulu- ja viranomaiskonteksteissa. (Lundy 2007, 934.)

Voice – ääni

Toinen elementti, ääni, viittaa lapsen todelliseen mahdollisuuteen ilmaista ajatuksiaan, kokemuksiaan ja mielipiteitään. Artikla 12 takaa lapselle oikeuden ilmaista näkemyksensä, eikä tätä oikeutta tule sitoa liian tiukasti lapsen ikään tai oletettuun kypsytyteen. Ratkaisevaa ei ole se, kuinka ”kypsä” lapsen näkemys on, vaan se, onko lapsi kykenevä muodostamaan näkemyksen. (Lundy 2007, 935.)

Lundy korostaa, että lapsen ääni ei rajoitu sanalliseen ilmaisuun. Lapsi voi ilmaista näkemyksiään monin eri tavoin, kuten leikin, piirtämisen, käyttäytymisen tai muiden ei-verbaalisten keinojen kautta. Tämä on erityisen merkityksellistä lastensuojelussa, jossa lapset voivat olla iältään nuoria tai tilanteessa, jossa sanallinen ilmaisu on vaikeaa. Aikuisten velvollisuutena on tunnistaa ja tulkita näitä ilmaisun muotoja sensitiivisesti sekä välttää lapsen kokemuksen suodattamista yksinomaan aikuisten tulkintakehysten läpi. (Lundy 2007, 937.)

Audience – yleisö

Kolmas elementti, kuulija, korostaa sitä, että lapsen näkemyksillä on oltava todellinen vastaanottaja. Pelkkä kuuleminen ei riitä, jos lapsen esittämät näkemykset eivät tavoita ketään, jolla on tosiasiallista päätösvaltaa. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi sellaisen tahon toimesta, joka kykenee vaikuttamaan häntä koskeviin ratkaisuihin. (Lundy 2007, 936–937.)

Lundy kritisoi näennäisosallisuutta, jossa lasten näkemyksiä kerätään, mutta niitä ei välitetä eteenpäin päätöksenteon keskiöön. Tämä voi johtaa lapsen kokemukseen siitä, ettei hänen osallistumisellaan ole merkitystä, mikä puolestaan heikentää luottamusta viranomaisiin ja osallisuuden rakenteisiin. Lastensuojelussa tämä riski on erityisen suuri tilanteissa, joissa lapsen kuuleminen jää muodolliseksi osaksi prosessia ilman näkyvää kytkeä päätöksentekoon.

Influence – vaikutus

Neljäs ja ratkaiseva elementti, vaikutus, erottaa Lundy mallin monista muista osallisuutta koskevista lähestymistavoista. Lapsen osallisuus ei toteudu, ellei hänen näkemyksillään ole todellista merkitystä häntä koskevissa päätöksissä. Tämä ei tarkoita, että lapsi vastaisi päätöksenteosta tai että hänen toiveensa toteutuisivat sellaisenaan, vaan sitä, että lapsen tuottama tieto otetaan vakavasti, sen painoarvo arvioidaan avoimesti ja lapselle itselleen tehdään näkyväksi, miten hänen näkemyksiään on huomioitu. (Lundy 2007, 938–939.)

Lundy varoittaa tokenismista eli näennäisestä osallistamisesta, jossa lasten kuuleminen jää koristeelliseksi eleeksi. Tällainen osallistaminen ei ainoastaan riko artiklaa 12, vaan voi olla myös haitallista, sillä se heikentää lasten luottamusta aikuisiin ja järjestelmään. (Lundy 2007, 938.) Myöhemmässä tutkimuksessaan Lundy (2018) kuitenkin täsmentää, ettei epätäydellinen osallisuus ole peruste olla kuulematta lapsia lainkaan. Oikeusperustaisesti tarkasteltuna osallisuuden puutteita tulee korjata parantamalla toteuttamisen ehtoja, ei poistamalla osallisuutta käytännöstä.

Lundy (2018) korostaa palautteen merkitystä osana vaikutusulottuvuutta. Jos lapset eivät saa tietoa siitä, miten heidän näkemyksiään on käsitelty, osallisuus jää helposti merkityksettömäksi. Hän esittää palautteelle neljä laatukriteeriä: palautteen tulee olla sisällöllisesti täysi (Full), lapselle ymmärrettävä (Friendly), riittävän nopea (Fast) ja seurattu (Followed up). Tällainen palauterakenne tekee päätöksentekoprosessia näkyväksi ja vahvistaa lapsen kokemusta osallisuuden merkityksellisyydestä.

Palautteen merkitys korostuu lastensuojelun kontekstissa, jossa päätöksenteko on usein monivaiheista ja lapselle vaikeasti hahmotettavaa. Mikäli lapsi ei saa palautetta siitä, miten hänen näkemyksiään on käsitelty, osallisuus voi jäädä näennäiseksi ja kuuleminen näyttäytyä pelkkänä muodollisena velvoitteena. Tällöin lapselle ei synny kokemusta vaikutusmahdollisuuksista tai omasta toimijuudestaan, mikä voi heikentää luottamusta viranomaisiin ja vähentää halukkuutta osallistua tulevaisuudessa. Lundy esittämät palautteen laatukriteerit konkretisoivat osallisuuden vaikutusulottuvuutta ja korostavat, että osallisuus ei ole riippuvainen yksittäisistä kuulemistilanteista, vaan edellyttää toimintamalleja, joissa lapselle annettava palaute on olennainen osa päätöksentekoa.

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on tarkastella sijaishuollossa eläneiden lasten ja nuorten kokemuksia osallisuudesta lastensuojelussa. Tutkimus ei pyri arvioimaan yksittäisten työntekijöiden tai organisaatioiden toimintaa, vaan tuottamaan ymmärrystä siitä, miten lapset ja nuoret itse kokevat lastensuojelun käytännöt, vuorovaikutuksen ja rakenteet osana omaa elämäänsä. Tutkimuksen lähtökohtana on lapsen elämismaailma ja hänen omat merkityksenantonsa suhteessa osallisuuteen ja osattomuuteen.

Tutkimuksen tehtävänä on kuvata ja jäsentää, miten sijaishuollossa eläneet lapset ja nuoret kokevat osallisuutensa lastensuojelussa. Tarkastelu kohdistuu erityisesti niihin kokemuksiin, joissa osallisuus rakentuu tai estyy suhteessa aikuisiin, vuorovaikutukseen ja lastensuojelun rakenteellisiin ratkaisuihin. Tutkimus pyrkii siten vahvistamaan lapsilähtöistä ja osallisuutta korostavaa sosiaalityötä tuomalla esiin lasten ja nuorten omia kertomuksia heidän näkökulmastaan.

Tutkimusta ohjaavat seuraavat tutkimuskysymykset:

- Miten sijaishuollossa eläneet lapset ja nuoret kuvaavat osallisuuden rakentumista ja estymistä vuorovaikutuksessa ja ihmissuhteissa lastensuojelussa?
- Millaisina rakenteellisina edellytyksinä ja esteinä lapset ja nuoret kuvaavat osallisuuden toteutumista lastensuojelussa?

Tutkimuskysymykset ovat tarkentuneet aineiston lukemisen ja analyysin edetessä aineistolähtöisen tutkimusotteen mukaisesti, ja ne nojaavat vahvasti lasten ja nuorten kertomuksista esiin nousseisiin kokemuksellisiin teemoihin. Kysymykset jäsentävät niitä tapoja, joilla lapset ja nuoret kuvaavat osallisuuttaan suhteessa kohtaamisiin, luottamukseen ja lastensuojelun rakenteisiin, ja mahdollistavat kokemusten tarkastelun kokonaisuutena lapsen omasta näkökulmasta käsin. Tutkimuskysymykset ohjaavat analyysia siten, että lasten ääni ja merkityksenannot pysyvät keskiössä, ja tukevat tutkimuksen pyrkimystä ymmärtää lastensuojelua lasten elämismaailmassa rakentuvana

kokemuksena.

4.2 Fenomenologinen lähestymistapa tutkimuksen perustana

Tutkimuksen metodologinen perusta on fenomenologinen. Fenomenologisen tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää ja kuvata ihmisen kokemuksia sellaisina kuin ne ilmenevät hänen elämismaailmassaan. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sijaishuollossa eläneiden lasten ja nuorten kokemuksia heidän omasta näkökulmastaan käsin. Tutkimuksen keskiössä on se, millaisia merkityksiä he liittävät osallisuuteen, kuulluksi tulemiseen ja osattomuuteen lastensuojelussa.

Fenomenologia on filosofinen suuntaus, joka keskittyy ihmisen kokemuksiin ja niiden merkityksiin. Lähestymistapa korostaa kokemuksen subjektiivisuutta ja pyrkii tavoittamaan sen, miten yksilö jäsentää omaa todellisuuttaan ja asemaansa suhteessa ympäröivään maailmaan. Fenomenologisessa tutkimuksessa pyritään kuvaamaan kokemukset mahdollisimman aitoina ja ennakko-oletuksista vapaina. Tavoitteena on ymmärtää kokemuksessa ilmenevä ilmiö sellaisena kuin tutkittava sen itselleen merkityksellistä, eikä niinkään kuvata ilmiötä objektiivisesti ulkopuolelta käsin. (Metsämuuronen 2008, 18–20.)

Fenomenologisen tutkimuksen kulku etenee vaiheittain: tutkija perehtyy aineistoon kokonaisvaltaisesti, jakaa aineiston merkitysyksiköihin, muuntaa nämä tutkijan yleiskielelle ja muodostaa niiden pohjalta yksilöllisen merkitysverkoston. Lopuksi pyritään muodostamaan yleinen merkitysrakenne, joka kuvaa tutkittavan ilmiön olennaisen ytimen. (Metsämuuronen 2008, 19.) Tässä tutkimuksessa analyysi noudattaa fenomenologista pyrkimystä ymmärtää lasten ja nuorten kokemuksia niiden omista merkitysyhteyksistä käsin ja muodostaa kokonaiskuva siitä, miten osallisuus, luottamus ja rakenteelliset olosuhteet ilmenevät heidän kertomuksissaan.

Fenomenologinen ihmiskäsitys tarjoaa tutkimukselle perustan. Metsämuurosen (2006, 161) mukaan ihmiskäsityksen määrittelemine on välttämätöntä, sillä metodologiset valinnat rajaavat sen, mitä tutkimuskohteesta voidaan saada irti. Kun tutkitaan ihmistä, on tärkeää määritellä, mitä ihmisestä tarkastellaan ja millaisia kokemuksia tai merkityksiä tutkimus pyrkii tavoittamaan. Tieteellisessä tutkimuksessa on hyväksyttävä se, että metodi voi kuvata ilmiötä vain omien rajoitustensa puitteissa, eikä välttämättä sellaisena

kuin ilmiö todellisuudessa on olemassa. Jos tutkimuskohde määritellään epätarkasti, tutkimuksen taso heikkenee ja analyysi menettää kohdistustaan. (Metsämuuronen 2006, 162.)

Tässä tutkimuksessa kokemusta tarkastellaan fenomenologisen tutkimusperinteen mukaisesti tajunnallisena ilmiönä, jossa huomio kohdistuu siihen, miten yksilö itse kokee, tulkitsee ja merkityksellistää elämäänsä. Tutkimuksen kohteena eivät ole tapahtumat sellaisinaan, vaan se, millaisena ne näyttäytyvät kokijalle itselleen. Fenomenologisen lähestymistavan mukaan kokemus rakentuu aina suhteessa yksilön aiempiin kokemuksiin, tunteisiin, uskomuksiin ja odotuksiin, eikä se siten ole koskaan suora tai objektiivinen kuva todellisuudesta. (Laine 2018, 29–32.)

Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkijan tehtävänä ei ole arvioida kokemusten paikkansapitävyyttä tai oikeellisuutta, vaan pyrkiä ymmärtämään kokemuksiin liitettyjä merkityksiä ja niiden rakentumista. Keskeistä on tarkastella, miksi tietyt kokemukset nousevat kertomuksissa merkityksellisiksi ja millaisiin elämismailman rakenteisiin ne kytkettyvät. Tämä edellyttää tutkijalta tietoista reflektiota ja pyrkimystä asettua mahdollisimman avoimeen suhteeseen tutkittavien kokemusten kanssa. Fenomenologinen lähestymistapa mahdollistaa kokemusten moniulotteisuuden, ristiriitaisuuden ja tunnepitoisuuden esiin tulemisen, mikä on erityisen tärkeää tarkasteltaessa lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojelun kontekstissa. (Laine 2018, 29–32.)

Tässä tutkimuksessa tutkijan ammatillinen tausta lastensuojelun sosiaalityössä tarjoaa syvällistä kontekstuaalista ymmärrystä, mutta samalla se edellyttää tietoista reflektiivisyyttä. Tutkijan omat kokemukset ja käsitykset voivat vaikuttaa siihen, miten aineistoa luetaan ja tulkitaan, minkä vuoksi omien lähtökohtien tunnistaminen ja näkyväksi tekeminen on ollut keskeinen osa tutkimusprosessia (Ronkainen ym. 2014, 62–65). Fenomenologisessa tutkimuksessa reflektiivisyys ei ole heikkous, vaan tutkimuksen eettinen ja metodologinen edellytys.

Tämä lähestymistapa mahdollistaa kokemusten moniulotteisuuden ja ristiriitaisuuden esiin tulemisen sekä tukee tutkittavien äänen kuulumista tutkimuksessa. Tämä lähestymistapa asettuu luontevasti lapsuudentutkimukseen ja sosiaalityön eettisiin periaatteisiin, joissa korostuvat lapsen ihmisarvo, osallisuus, toimijuus ja oikeus tulla

kuulluksi. Lapsi ymmärretään oman elämänsä asiantuntijaksi, jonka kokemukset muodostavat arvokasta tietoa lastensuojelun käytännöistä ja vuorovaikutuksesta. Fenomenologinen näkökulma mahdollistaa lasten omien kokemusten esiin nostamisen ilman, että tutkija alistaa niitä valmiille teoreettisille selityksille.

Fenomenologisessa tutkimuksessa luotettavuutta ei arvioida määrällisen tutkimuksen kriteerein, vaan keskeistä on tulkintojen perusteltavuus, analyysin läpinäkyvyys ja aineiston sekä johtopäätösten välinen johdonmukaisuus (Tuomi & Sarajärvi 2002, 140–142). Tässä tutkimuksessa uskottavuutta vahvistaa se, että tulkinnat nojaavat suoraan lasten omiin kertomuksiin ja niitä havainnollistetaan runsaalla lainaamisella, jolloin lukija voi itse arvioida analyysin paikkansapitävyyttä.

4.3 Tutkimusaineisto ja aineistolähtöinen analyysi

Seuraavaksi tarkastellaan aineiston analyysia fenomenologisesta ja aineistolähtöisestä näkökulmasta sekä kuvataan, miten analyysiprosessi eteni kohti tuloslukuissa esiin nousevia pääteemoja. Tutkimuksen aineistona toimii Pesäpuu ry:n (2020) keräämä ja julkaisema kirjekokoelma, joka sisältää 101 sijaishuollossa eläneen ja elävän lapsen ja nuoren kirjoittamaa kirjettä Suomen päättäjille. Kirjeet on tuotettu osana vaikuttamiskampanjaa, jonka tavoitteena on ollut vahvistaa lasten ja nuorten osallisuutta sekä heidän mahdollisuuksiaan tuoda esiin omia kokemuksiaan lastensuojelusta ja sijaishuollosta.

Aineisto edustaa lasten ja nuorten itse tuottamaa kokemuksellista tietoa. Kirjeet eivät ole vastauksia tutkijan esittämiin kysymyksiin, vaan kirjoittajien omaehtoisia kertomuksia, joissa he sanoittavat sijaishuollon arkea, suhteita aikuisiin, luottamusta, pelkoa, toiveita ja pettymyksiä. Tässä mielessä aineisto ei ole vain tutkimuksen väline, vaan aktiivinen merkitysten tuottaja, kuten Tuomi ja Sarajärvi (2018, 74–76) korostavat kuvatessaan laadullista aineistoa tutkimusprosessin keskeisenä osapuolena.

Aineiston erityinen vahvuus on sen autenttisuus. Tuomen ja Sarajärven (2018, 83–84) mukaan laadullisessa tutkimuksessa aineiston arvo ei perustu edustavuuteen vaan siihen, kuinka hyvin se avaa tutkittavaa ilmiötä. Tässä tutkimuksessa 101 kirjettä muodostaa poikkeuksellisen laajan ja samalla syvällisen laadullisen aineiston, jossa toistuvat teemat

ja kokemukset rakentavat aineistollista kattavuutta.

Fenomenologisesta näkökulmasta aineisto on erityisen tarkoituksenmukainen, sillä se sisältää kokemuksia sellaisina kuin lapset ja nuoret itse ne ilmaisevat. Aineisto ei pyri objektiiviseen kuvaukseen lastensuojelun rakenteista, vaan avaa lasten elämismaailmaa ja heidän merkityksenantoaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 35–37.)

Tutkimus kohdistuu erityisesti niihin kirjeiden osiin, joissa lapset ja nuoret kuvaavat osallisuutta ja osattomuutta, luottamusta ja epäluottamusta, työntekijöiden pysyvyyttä, kohtaamisia, valtasuhteita sekä arjen rakenteita. Näissä kertomuksissa kiteytyvät lapsen asemaan liittyvät jännitteet: kuulluksi tulemisen tarve, pelko näkymättömyydestä ja kaipuu aikuiseen, joka pysyy rinnalla.

Laadullisen aineiston analyysi eteni prosessimaisesti ja iteratiivisesti. Analyysi ei ollut mekaaninen vaihe tutkimusprosessin lopussa, vaan kulki rinnakkain lukemisen, kirjoittamisen ja teoreettisen jäsentämisen kanssa. Eskola ja Suoranta (2018, 209–216) kuvaa analyysia tutkimusmatkana, jossa epävarmuus ja keskeneräisyys ovat olennainen osa tiedonmuodostusta. Tämä kuvaus vastaa hyvin tämän tutkimuksen analyysiprosessia.

Analyysi alkoi aineiston kokonaisvaltaisella lukemisella. Luin kaikki kirjeet useaan kertaan pyrkien pidättäytymään ennako-oletuksista. Ensimmäisen lukukierroksen tavoitteena oli hahmottaa aineiston yleinen sävy ja kokemukselliset painotukset. Kiinnitin huomiota erityisesti turvallisuuteen, luottamukseen, osallisuuteen, pelkoon ja työntekijöiden vaihtuvuuteen liittyviin ilmauksiin.

Tuomen ja Sarajärven (2018, 95–97) mukaan laadullisen analyysin ensimmäinen vaihe on aineiston avoin tarkastelu: mitä aineistossa ylipäättään on ja mitä siitä puuttuu. Tätä periaatetta noudattaen tarkastelin aineistoa tietoisesti myös siltä kannalta, millaisia asioita lapset eivät sanoita ja mitä tämä vaikeneminen voi kertoa heidän asemastaan.

Toisella lukukierroksella aineistoa alettiin jäsentää merkitysyksiköihin. Merkitysyksiköt koostuivat toistuvista ilmaisuista, lauseista ja kokemuksellisista kuvauksista. Näistä muodostettiin alustavia koodeja. Koodaus ei ollut lineaarinen prosessi, vaan eteni edestakaisin aineiston ja tulkinnan välillä, kuten Tuomi ja Sarajärvi (2002, 110–112) kuvaavat laadullisen analyysin iteratiivista luonnetta.

Analyysi sijoittuu Eskolan ja Suorannan (2018, 213–214) kuvaamaan rinnakkaiseen malliin, jossa aineisto ja teoria ovat jatkuvassa vuoropuhelussa. Aineisto ohjasi tulkintaa, mutta fenomenologinen käsitys kokemuksesta ohjasi sitä, mitä aineistossa pidettiin merkityksellisenä. Tämä lähestymistapa on linjassa myös Ronkaisen ym. (2014, 138–141) kanssa, joiden mukaan laadullisessa tutkimuksessa analyysi rakentuu aineiston, tutkijan ja teorian välisessä suhteessa.

Koodauksen ja teemoittelun tuloksena muodostui kolme pääteemaa: kuulluksi tuleminen ja aito kohtaaminen, luottamus ja pysyvyys sekä rakenteelliset edellytykset lastensuojelussa. Nämä teemat eivät olleet ennalta asetettuja, vaan ne nousivat aineistosta toistuvien kokemusten kautta. Tuomen ja Sarajärven (2002, 114–116) mukaan teemoittelu on tapa jäsentää aineistoa siten, että yksittäiset havainnot kiinnittyvät laajempaan merkityskokonaisuuteen. Tässä tutkimuksessa teemat rakentuivat lasten ja nuorten omista kertomuksista ja niiden välisistä yhtymäkohdista.

Alla esitetty taulukko 6. havainnollistaa analyysin etenemistä koodauksesta teemoitteluun. Taulukko toimii esimerkkinä aineiston analyysivaiheeseen kuuluvasta systemaattisesta jäsentämisestä ja vastaa Ronkaisen ym. (2014, 156–159) esittämää vaatimusta analyysin läpinäkyvyydestä.

Taulukko 6. Aineiston analyysin eteneminen koodauksesta teemoitteluun

TEEMA – Ilmiö	KUVAUS AINEISTOSTA – Lapsen kokemus	LAINAUS KIRJEISTÄ – Lapsen ääni
Työntekijöiden jatkuva vaihtuvuus	Sosiaalityöntekijät vaihtuvat liian usein (jopa useita kertoja vuodessa), estäen pysyvän suhteen ja turvan syntymisen. Luottamus aikuisiin murtuu yleisesti, kun on tottunut heidän vaihtumiseensa.	”Sosiaalityöntekijät – kuten työntekijät ympärillä muutenkin – ovat vaihtuneet vuosien saatossa erittäin monta kertaa enkä osaa erityisemmin kiintyä ihmisiin, kun olen tottunut, että he vaihtuvat kohta muutenkin.” (Yksi tämän maan nuori)

Jatkuu

Taulukko 6. jatkuu

Osallisuuden uuvuttavuus	Lapsen on kerrottava elämäntarina ja vaikeat kokemukset yhä uudelleen jokaiselle uudelle työntekijälle – aloitus "nollasta", mikä on kuormittavaa ja vie motivaation osallistua.	”Työntekijät vaihtuivat tiuhaan ja se hankaloitti jo muutoinkin raskaan huostaanoton alkuvaihetta. Elämäntarina piti kertoa lukuisille eri työntekijöille aina alusta alkaen. Kun yhden työntekijän kanssa sai kasattua hieman luottamusta ja yhteinen sävel löytyi, hänen tilalleen tuli uusi työntekijä, jolle piti taas selittää elämäntilanne ja vaikeat kokemukset alusta.” (Olinko vain asiakirja)
Ajan ja kohtaamisen puute	Liian suuret asiakasmäärät ja kiire estävät riittävän useat tapaamiset, luoden etäisen tunteen ja estäen luottamuksen syntymisen. Lapsi oppii pitämään asioita sisällään.	”Sosiaalityöntekijä kävi meillä kotona 1 kerran vuodessa hyvällä tuurilla 2 kertaa. Joka kerta, kun sosiaalityöntekijä kävi meillä, se oli eri mitä viimeksi oli ollut. He kysyivät minulta joka kerta saman yhden kysymyksen ”Mitä kuuluu?” Vastasin aina, että hyvin ja pyyhin kyynelöt pois silmistä.” (Näkymätönlapsi”
Epäjohdonmukainen päätöksenteko	Päätökset tehdään tuntemattomien työntekijöiden toimesta, usein vain papereiden tai muiden lausuntojen varassa, ilman henkilökohtaista tuntemusta. Tämä johtaa sattumanvaraisuuteen ja oikeusturvan heikkenemiseen.	”Kuvittele tilanne, jossa joku päättää puolestasi kaiken. Kuvittele henkilön olevan täysin tuntematon ja lukevan papereista, kuka olet sekä näkevän sinut kerran. Tämän perusteella hän tekee päätökset elämästäsi. Toivoisit varmaan tämän olevan sama tyyppi ehkä hieman kauemminkin ja oikeasti tietävän sinut?” (Nimetön)

Jatkuu

Taulukko 6. Jatkuu

Epäuskottavaksi tulemisen kokemus	Lapsen kokemuksia ja kertomuksia epäkohdista ei uskota tai niihin ei ehditä puuttua. Työntekijä ei jaksanut tai ei halunnut kuulla, eikä epäkohtiin reagoitu. Usko suojeluun on murentunut.	“...tahdon että sosiaalitoimen työntekijöitä velvoitettaisiin tutkimaan jokainen lapsen tekemä valitus ja ottamaan se vakavasti. Näin ei käynyt minun kohdallani ja tahdon vain oikeutta. Oikeuden valittaa ja saada henkilöt, jotka tekivät minulle väärin, oikeuden eteen ja korvaamaan minulle tehdyt vahingot... (Kaltoinkohdeltu)

Analyysissä keskeistä on ollut tulkinnan etenemisen systemaattisuus ja aineiston sekä tulkintojen välinen yhteys. Yksittäisiä ilmauksia on tarkasteltu osana laajempia merkityskokonaisuuksia siten, että tulkinnat rakentuvat aineistosta käsin eivätkä irrallisina havaintoina. Tällainen analyysitapa mahdollistaa sen, että lukija voi seurata tulkintojen muodostumista ja arvioida niiden perusteltavuutta suhteessa aineistoon. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 124–126.)

4.4 Tutkijan positio, etiikka ja luotettavuus

Tutkijan positio on keskeinen osa laadullista tutkimusta. Ronkainen ym. (2014, 62–65) korostavat, että tutkijan tausta, kokemukset ja ammatillinen asema vaikuttavat väistämättä siihen, miten aineistoa luetaan ja tulkitaan. Oma taustani sosiaalityöntekijänä ja lastensuojelun ammattilaisena tarjoaa syvällistä kontekstuaalista ymmärrystä, mutta edellyttää samalla jatkuvaa reflektiivisyyttä.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan eri kriteerein kuin määrällistä tutkimusta, sillä tutkimuksen tavoitteena ei ole yleistää tuloksia tilastollisesti vaan tuottaa syvällistä ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Ronkainen ym. (2014, luku 7) korostavat, että laadullisen tutkimuksen keskeisiä arviointikriteereitä ovat uskottavuus, johdonmukaisuus ja tulkintojen perusteltavuus. Luotettavuus rakentuu ennen kaikkea

siitä, kuinka läpinäkyvästi tutkimusprosessi, analyysin eteneminen ja tulkintojen muodostuminen on kuvattu sekä siitä, miten selkeästi aineiston ja johtopäätösten välinen yhteys tehdään näkyväksi lukijalle.

Fenomenologinen tutkimusote edellyttää tietoista pyrkimystä sulkeistaa omia ennakkokäsityksiä. Täydellinen irtautuminen ei ole mahdollista, mutta kuten Tuomi ja Sarajärvi (2002, 34–36) toteavat, tutkijan tehtävänä on tehdä omat lähtökohtansa näkyviksi. Tässä tutkimuksessa tutkijan reflektiivinen itsetarkastelu on ollut keskeinen osa analyysiprosessia. Tutkijana työskentely tämän aineiston parissa edellytti jatkuvaa reflektiota myös tutkimusprosessin emotionaalisesta ulottuvuudesta. Lasten ja nuorten kirjeet eivät ole neutraalia aineistoa, vaan sisältävät voimakkaita kuvauksia osallisuuden puutteesta, turvattomuudesta ja luottamuksen rikkoutumisesta. Aineiston lukeminen vaati tutkijalta tietoista pysähtymistä ja eettistä herkkyyttä sen suhteen, miten lasten kokemukset tuodaan näkyväksi ilman niiden liiallista tulkintaa tai teoreettista värittämistä. Tutkijan ammatillinen tausta tarjosi ymmärrystä lastensuojelun kontekstista, mutta samalla korosti vastuuta tehdä omat lähtökohdat ja tulkinnat näkyviksi analyysissa.

Reliabiliteetti laadullisessa tutkimuksessa viittaa analyysin johdonmukaisuuteen, systemaattisuuteen ja tulkintojen toistettavuuteen tutkimusprosessin sisällä. Tässä tutkimuksessa analyysi on rakentunut vaiheittain ja iteratiivisesti. Aineiston teemoittelu ei perustunut yksittäisiin poikkeuksellisiin kertomuksiin, vaan toistuvuuteen ja sisällölliseen samankaltaisuuteen lasten ja nuorten kirjeissä. Tutkija on palannut aineistoon useaan otteeseen, tarkentanut tulkintoja ja suhteuttanut niitä aiempaan tutkimukseen sekä teoreettisiin lähtökohtiin. Tämä tukee tutkimuksen sisäistä johdonmukaisuutta ja lisää tulkintojen uskottavuutta. Laadullisen analyysin prosessuaalisuus merkitsee myös eettistä sitoutumista. Tutkijan on oltava tietoinen omasta roolistaan tiedon rakentajana ja analyysin suunnannäyttäjänä. Aineiston ja teorian välisen vuoropuhelun näkyväksi tekeminen lisää tutkimuksen luotettavuutta ja osoittaa, että tulkinnat eivät ole sattumanvaraisia, vaan syntyneet systemaattisen analyysin ja jatkuvan reflektion tuloksena. (Metsämuuronen 2006; Eskola 2018.)

Aineiston käyttöön ei tarvita erillistä lupaa, koska se on julkaistu avoimesti ja tarkoitettu sekä vaikuttamiseen että tutkimuskäyttöön. Silti eettinen vastuu velvoittaa tutkijaa käsittelemään kertomuksia siten, ettei yksittäinen lapsi tai nuori ole tunnistettavissa. Aineistoa lähestyttiin lasten omana äänenä, ei hallinnollisena dokumenttina tai

viranomaisaineistona, mikä korostaa kokemuksellisuuden primaarisuutta. Vaikka tutkimusaineisto on julkisesti saatavilla, sen sensitiivinen luonne edellyttää erityistä eettistä harkintaa. Kirjeissä kuvataan henkilökohtaisia ja haavoittavia kokemuksia, jotka liittyvät pelkoon, häpeään, epäluottamukseen ja turvattomuuteen. Ronkainen ym. (2014, 28–31) painottavat, että eettisyys ei rajoitu luvanvaraisuuteen, vaan koskee myös tapaa, jolla aineistoa tulkitaan ja esitetään.

Aineistoa käsiteltiin anonymisoidusti, ja lainaukset on valittu siten, etteivät ne mahdollista yksittäisten kirjoittajien tunnistamista. Tutkimuksessa lapsen ääni nähdään ensisijaisena tiedon lähteenä, ei hallinnollisena dokumenttina, mikä on linjassa Tuomen ja Sarajärven (2002, 131–133) esittämän kokemuksellisen tiedon kunnioittamisen kanssa.

Laadullisessa tutkimuksessa eettisyys ei rajoitu aineiston hankintaan tai anonymisointiin, vaan ulottuu koko analyysiprosessiin. Metsämuuronen (2006, 65–66) korostaa, että tutkijan on tehtävä tulkintaprosessinsa näkyväksi, jotta lukija voi arvioida tulosten perusteltavuutta. Tämä merkitsee myös vastuuta siitä, ettei aineistosta nosteta esiin vain yksittäisiä, tutkijan ennakko-odotuksia vahvistavia havaintoja, vaan että tulkinnat rakentuvat aineiston kokonaisuudesta.

Tässä tutkimuksessa tutkijan eettinen vastuu liittyy erityisesti lasten ja nuorten asemaan haavoittuvina mutta aktiivisina tiedon tuottajina. Kirjeissä esiin tulevia kokemuksia ei arvioida niiden faktuaalisen paikkansapitävyyden perusteella, vaan tarkastellaan kokemuksellisenä tietona, joka kertoo siitä, miten lapset ja nuoret ovat kokeneet lastensuojelun prosessit ja suhteet heitä ympäröiviin aikuisiin. Aineiston ja teorian välisen vuoropuhelun näkyväksi tekeminen lisää tutkimuksen uskottavuutta ja osoittaa, että tulkinnat ovat syntyneet systemaattisen analyysin ja jatkuvan reflektion tuloksena (Eskola 2018, 210).

Validiteetti tässä tutkimuksessa tarkoittaa sitä, kuinka hyvin analyysi tavoittaa lasten ja nuorten kokemusten merkitysrakenteet ja heijastaa heidän kertomustensa keskeistä sisältöä. Aineistolähtöinen analyysi mahdollistaa sen, että tulkinnat rakentuvat ensisijaisesti aineistosta käsin eivätkä tutkijan ennalta asettamien oletusten varaan. Rungas suora lainaaminen tukee tulkintojen pätevyyttä tekemällä näkyväksi, mihin havaintoihin ja kokemuksiin analyysi perustuu sekä antamalla lukijalle mahdollisuuden arvioida tulkintojen osuvuutta suhteessa alkuperäiseen aineistoon (Tuomi & Sarajärvi

2002, 136–138). Näin validiteetti rakentuu tutkimuksessa kokemuksellisen tiedon kunnioittamisen ja aineiston sekä tulkinnan välisen läpinäkyvän yhteyden varaan.

Laadullisessa tutkimuksessa tulosten yleistettävyyttä tarkastellaan siirrettävyyden (transferability) käsitteen kautta. Siirrettävyys viittaa siihen, missä määrin tutkimuksen tuottamaa tietoa voidaan soveltaa tai tunnistaa merkitykselliseksi muissa samankaltaisissa konteksteissa. Tämän tutkimuksen tavoitteena ei ole yleistää lasten kokemuksia koskemaan kaikkia sijaishuollossa eläviä lapsia, vaan tuottaa syvällistä ymmärrystä osallisuuden ilmenemisestä lasten ja nuorten kertomuksissa. Tuomen ja Sarajärven (2002, 140–142) mukaan analyytinen yleistettävyys rakentuu siitä, kuinka tarkasti tutkimuskonteksti, aineisto ja analyysin eteneminen on kuvattu. Tässä tutkimuksessa siirrettävyyttä tukee aineiston laajuus, kokemusten toistuvuus sekä analyysin läpinäkyvä kuvaaminen, joiden avulla lukija voi arvioida tulosten sovellettavuutta muihin vastaaviin lastensuojelun konteksteihin.

Eettisesti keskeistä tutkimuksessa on ollut lasten ja nuorten aseman tunnistaminen haavoittuvina mutta samalla aktiivisina tiedon tuottajina. Kirjeissä esiin tulevia kokemuksia ei tarkastella todennettavina tapahtumakuvauksina, vaan kokemuksellisenä tietona, joka kertoo siitä, miten lapset ja nuoret ovat kokeneet lastensuojelun prosessit ja suhteet heitä ympäröiviin aikuisiin. Tämä lähtökohta siirtää huomion pois kertomusten faktuaalisesta arvioinnista kohti kokemusten merkitystä lapsen elämässä ja tukee lapsen asemaa oman elämänsä asiantuntijana.

Yhteenvetona voidaan todeta, että tässä tutkimuksessa tutkijan positio, eettiset ratkaisut ja luotettavuuden kysymykset ovat kietoutuneet tiiviisti toisiinsa koko tutkimusprosessin ajan. Fenomenologinen lähestymistapa edellyttää tutkijalta jatkuvaa reflektiota omasta asemastaan sekä herkkyyttä tutkittavien kokemusten käsittelyssä. Tutkimuksen luotettavuus rakentuu aineistolähtöisestä analyysistä, tulkintojen läpinäkyvyydestä ja kokemuksellisen tiedon kunnioittamisesta. Näin tutkimus pyrkii tuottamaan eettisesti kestäväää ja metodologisesti perusteltua tietoa lasten ja nuorten osallisuuskokemuksista lastensuojelussa, joiden tulokset ja analyysissa tunnistetut pääteemat esitetään seuraavassa luvussa.

5 Osallisuus ei ole itsestään selvyys – lasten ja nuorten kokemuksia

5.1 Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus osallisuuden rakenteellisena esteenä

Lasten ja nuorten kirjeissä osallisuuskokemukset hahmottuvat vahvasti suhteessa lastensuojelun arjen rakenteisiin. Aineistossa sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus nousee selkeästi keskeisimmäksi ja lasten elämää laaja-alaisimmin määrittäväksi kokemukseksi. Kirjeet osoittavat, että vaihtuvuus ei ole lasten näkökulmasta yksittäisten työntekijöiden ominaisuus tai satunnainen ilmiö, vaan syvälle juurtunut rakenteellinen ongelma, joka kytkeytyy lastensuojelun resursseihin, asiakasmääriin ja organisatorisiin käytäntöihin. Vaikka lastensuojelun lainsäädäntö edellyttää lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän pysyvyyttä ja riittävää työaikaa lapsen kohtaamiseen, lasten kokemusten perusteella nämä velvoitteet eivät toteudu heidän arjessaan.

Hartin (1992) lasten osallisuuden tikapuumallin näkökulmasta sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus asettuu selkeästi osallisuuden alimman tason rakenteelliseksi esteeksi. Kun lapsella ei ole pysyvää aikuista, osallisuus jää helposti näennäiseksi: lasta voidaan kuulla muodollisesti, mutta hänen näkemyksensä eivät kiinnity päätöksentekoon eivätkä vaikuta prosessiin. Hartin mallissa aito osallisuus edellyttää lapsen kokemusta siitä, että hänen osallistumisensa on jatkuvaa ja merkityksellistä – ei toistuvasti alusta alkavaa.

Osallisuutta koskevassa tutkimuksessa on toistuvasti korostettu, että lapsen osallisuus ei ole yksittäinen kuulemisen hetki, vaan pitkittäinen, suhteessa rakentuva prosessi. Muukkonen ja Tulensalo (2015, 131–135) kuvaavat lapsen osallisuuden edellyttävän mahdollisuutta tulla kohdatuksi toistuvasti ja tulla vähitellen tunnetuksi omana itsenään. Myös Araneva (2016, 198) korostaa, että sosiaalityöntekijän on tavattava lasta henkilökohtaisesti riittävän usein, asiakassuunnitelmaan kirjatuin tavoin. Ilman pysyvää aikuissuhdetta lapsen kokemuksellinen tieto jää helposti fragmentaariseksi eikä lapsi pääse asemoitumaan aktiiviseksi toimijaksi omassa asiassaan. Tässä mielessä sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ei ole vain hallinnollinen ongelma, vaan osallisuuden rakenteellinen este, joka katkaisee lapsen ja työntekijän välisen suhteen ennen kuin luottamus ja vastavuoroisuus ehtivät rakentua.

Lasten kertomuksissa sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ei näyttäydy hallinnollisena haasteena, vaan vakavana elämänhallinnallista turvattomuutta lisäävänä tekijänä. Kun

työntekijät vaihtuvat tiheästi, lapsella ei ole mahdollisuutta tulla tunnetuksi omana itsenään, eikä luottamussuhde ehdi muodostua. Tämä heijastuu lasten kokemuksiin kiintymyksestä ja turvallisuudesta laajemmin. Turvallisuuden ja pysyvyyden merkitystä lapsen osallisuudelle on tarkasteltu myös lastensuojelun kohtaamiskäytännöissä. Hoikkalan (2018, 91–94) mukaan lapsen kuuleminen ja osallisuus eivät voi toteutua ilman kokemusta ennakoitavuudesta ja jatkuvuudesta, sillä lapsen halukkuus kertoa omasta elämästään rakentuu vain tilanteissa, joissa aikuinen on lapselle tuttu ja luotettava. Pysyvyys mahdollistaa sen, että lapsen kertomaa ei tarkastella irrallisina tiedonmurusia, vaan osana pidempää elämänsä ymmärtämistä. Pysyvyys näyttäytyy aineistossa turvan keskeisenä edellytyksenä, kuten seuraava kirje havainnollistaa:

Merkitys pysyvällä sosiaalityöntekijällä on valtava. Hän näkee kokonaisuuden, perheellä ja nuorella syntyy luottamussuhde, ja hän pystyy auttamaan perheitä ja nuoria kokonaisvaltaisesti tuntemalla heidät muutenkin kuin papereiden ja yhden tapaamisen perusteella. (Pysyvien sosiaalityöntekijöiden merkitys)

Lainaus tuo esiin, että lapsille ja nuorille pysyvyys ei merkitse vain jatkuvuutta, vaan mahdollisuutta tulla nähdyksi kokonaisuutena. Ilman tätä jatkuvuutta sosiaalityö jää helposti asiakirjoihin nojaavaksi ja etäiseksi. Monet nuoret kuvaavat konkreettisesti, miten toistuva työntekijöiden vaihtuminen pakottaa heidät aloittamaan aina alusta, mikä koetaan kuormittavana ja turhauttavana:

Minulla on ollut sama sosiaalityöntekijä 3-vuotiaasta tähän saakka ja olen kohta 20. Toivoisin, että te, hyvät päättäjät, pystyisitte vaikuttamaan siihen, että mahdollisimman monilla pysyisi sama sosiaalityöntekijä, koska on tosi ärsyttävää ja vaikeata ruveta uudestaan uuden työntekijän kanssa käymään asiat, mitkä on jo käynyt vanhan sosiaalityöntekijän kanssa ja ikään kuin aloittaa aina nollasta. (Paljon kokenut mutta iloinen :))

Shierin (2001) osallisuusmallissa korostuvat paitsi aikuisten asenteet myös rakenteelliset mahdollisuudet lapsen osallistumiselle. Vaikka yksittäinen sosiaalityöntekijä olisi valmis kuulemaan lasta, jatkuva työntekijöiden vaihtuvuus heikentää järjestelmän kykyä tarjota pysyviä osallistumisen rakenteita. Lasten kertomukset osoittavat, että osallisuus ei kariudu halun puutteeseen, vaan siihen, ettei järjestelmä mahdollista pitkäjänteistä vuorovaikutusta ja vastuun kantamista.

Osallisuus ei synny yksittäisessä kuulemistilanteessa, vaan ajan myötä rakentuvassa suhteessa. Työntekijöiden vaihtuvuus katkaisee tämän prosessin toistuvasti, jolloin lapsen osallistuminen jää pirstaleiseksi. Osallisuuden prosessiluonnetta korostavat myös Aranevan (2016, 187–188) sekä Muukkosen ja Tulensalon (2018, 133–136) näkemykset lapsen asemasta tiedollisena toimijana. Lapsen kertoma tieto ei ole kertaluonteista, vaan rakentuu ajan, toistuvien kohtaamisten ja yhteisen ymmärryksen varaan. Kun lapsi joutuu jatkuvasti aloittamaan kertomisensa alusta, hänen kokemuksensa ei syvene eikä kehity dialogiseksi tiedoksi, vaan jää toistuvaksi selviytymiskertomukseksi. Tällöin lapsen asema tiedon tuottajana heikkenee ja osallisuus tyypistyy muodolliseksi kuulemiseksi.

Useissa kirjeissä lapset ja nuoret kuvaavat myös kokemuksia siitä, että heidän asioistaan on päätetty täysin tuntemattomien viranhaltijoiden toimesta. Lundyn (2007) osallisuusmallin mukaan lapsen osallisuus edellyttää neljän ehdon täyttymistä: lapselle on tarjottava tila kertoa, hänellä on oltava mahdollisuus ilmaista näkemyksensä, hänen kertomansa on otettava vakavasti ja sillä on oltava vaikutusta päätöksentekoon. Lasten kuvaukset sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuudesta osoittavat, että nämä ehdot eivät toteudu kokonaisuutena. Erityisesti osallisuuden viimeinen vaihe: vaikutus – jää toteutumatta, kun päätöksiä tekee lapselle tuntematon viranhaltija ilman suhdetta lapseen. Tämä koetaan erityisen loukkaavana ja epäoikeudenmukaisena:

Just sain lukea mun kaikkia vanhoja papereita. Siellä oli ihan randomnesssujen nimiä, joista en ollu ikinä kuullutkaan enkä edes puhelimessa puhunut, ja silti ne on päättänyt mun elämän asioista. (Autenttiset ajatukset, 18–20-vuotiaat nuoret)

Tällaiset kokemukset heikentävät lapsen luottamusta järjestelmään ja kaventavat hänen asemaansa tiedon tuottajana. Kun lapsi ei tiedä, kuka hänen asioistaan vastaa, osallisuus menettää merkityksensä. Lapsen osallisuuden kaventuminen kytkeytyy tällöin myös vallankäytön kysymyksiin. Araneva (2016, 187–189) korostaa, että lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuulla on huolehtia siitä, että päätöksenteko perustuu lapsen kanssa muodostettuun tietoon eikä ainoastaan asiakirjoihin tai muiden aikuisten tuottamiin arvioihin. Lapsen mielipiteen selvittäminen ja hänen näkemyksensä huomioon ottaminen ovat siten keskeinen osa lapsen edun arviointia, eivät erillinen tai toissijainen vaihe päätöksentekoprosessissa. Kun päätöksiä tekee lapselle tuntematon viranhaltija, vaarana on, että lapsen oma kokemus jää toissijaiseksi ja asiakirjatiedosta tulee

ensisijainen tiedonlähde. Tämä heikentää lapsen oikeusturvaa ja murentaa osallisuuden toteutumisen edellytyksiä. Vaihtuvuuden konkreettisena seurauksena lapset joutuvat kertomaan oman tarinansa yhä uudelleen, mikä koetaan raskaana ja jopa repivänä:

Työntekijöiden vaihtuvuus on ollut mielestäni huono asia, sillä joudun aina kertomaan samat asiat uusille sosiaalityöntekijöille ja yrittämään aloittaa joka kerta uuden luottamussuhteen... En edes tiennyt, kuka sosiaalityöntekijäni oli, enkä ollut koskaan nähnyt häntä, mutta silti hän päätti joistakin asioistani. (Tyttö 17 v)

Kun kukaan ei kanna kokonaisvastuuta lapsen elämäntilanteesta, lapsen oma tieto ei välity eteenpäin, ja päätöksenteko perustuu toissijaiseen tietoon tai kiireellisiin arvioihin. Tämä voi johtaa tilanteisiin, joissa lapsen todellinen tuen tarve jää tunnistamatta tai hänen kokemuksensa sivuutetaan.

Vasta ku olin saanu hyvän ja luottamuksellisen suhteen mun sossuun, asiat rupes sujumaan. Olin onnellinen. Sit se lähti ilmottamatta. Ja taas sossu vaihtu. (Muutosta odotellessa)

Aineisto osoittaa, että sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus kytkeytyy suoraan myös lapsen oikeusturvaan ja turvallisuuteen. Kun työntekijällä ei ole riittävästi aikaa tai tietoa lapsen tilanteesta, palvelut viivästyvät ja päätökset voivat perustua puutteelliseen ymmärrykseen:

Jos sossuilla olis ollut enemmän aikaa mulle... ne olis myös nähnyt, miksi mä oireilin eikä sijoitusta välttämättä olisi edes tarvittu – tarvitsin terapi (Muutoksen aika)

Teoreettisesti tarkasteltuna sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus asettuu vastakkain osallisuuden keskeisten periaatteiden kanssa. Osallisuus edellyttää aikaa, jatkuvuutta ja mahdollisuutta yhteisen ymmärryksen rakentumiseen, kun taas vaihtuvuus tuottaa katkoja, epävarmuutta ja tiedon sirpaloitumista. Lasten kirjeissä sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ei näyttäydy vain yhtenä ongelmana muiden joukossa, vaan lastensuojelun ydinongelmana, joka murentaa lapsen osallisuutta, estää luottamuksen rakentumisen ja heikentää mahdollisuuksia turvaan ja jatkuvuuteen. Ilman pysyvää aikuista lapsen oikeus tulla kuulluksi jää hauraaksi ja sattumanvaraiseksi.

5.2 Kohtaamattomuus ja luottamuksen puute

Aineistossa osallisuuden estyminen ei näyttäydy yksittäisenä ilmiönä, vaan prosessina, jossa kohtaamattomuus, luottamuksen puute ja lasten vaikeneminen kietoutuvat tiiviisti toisiinsa. Lapset ja nuoret kuvaavat kokemuksiaan tilanteista, joissa he eivät tule kohdatuksi yksilöinä eikä heidän ääntään tai tunteitaan oteta vakavasti. Kohtaamattomuus ei useimmiten ole avointa torjuntaa, vaan rakenteisiin ja työn käytäntöihin kytkeytyvää etäisyyttä: työntekijällä ei ole aikaa, mahdollisuutta tai pysyvyyttä rakentaa suhdetta lapseen.

Lapset kuvaavat toistuvasti, että he olisivat tarvinneet aitoa kohtaamista ja sitä, että heidän kertomaansa olisi uskottu. Kun tätä ei tapahdu, osallisuus ei pääse rakentumaan:

Olisin toivonut aitoa kohtaamista ja työntekijöiden loogista päättelyä lasuista... Olisin toivonut, että minua olisi uskottu. (Autathan ajoissa)

Kohtaamattomuus vaikuttaa suoraan luottamuksen syntymiseen. Ilman kokemusta siitä, että aikuinen on aidosti läsnä ja kiinnostunut, lapsen on vaikea luottaa siihen, että hänen kertomansa otetaan vakavasti. Aineistossa luottamuksen puute ei näyttäydy lapsen ominaisuutena, vaan ymmärrettävänä reaktiona epävarmaan ja katkonaisen vuorovaikutuksen kokemukseen.

Useat lapset kuvaavat oppineensa suojelemaan itseään vaikenemalla. Vaikeneminen ei ole haluttomuutta osallistua, vaan selviytymiskeino tilanteessa, jossa osallisuus koetaan turvattomaksi tai merkityksettömäksi:

*Musta tuntu, ettei niitä kauheesti kiinnostanu mun jutut, kun aina oli niin kiire...
Enkä halunnu olla taakaks niille lisää. (23-vuotias kunnan tuote)*

Lainaus osoittaa, kuinka lapsi ottaa vastuuta aikuisten kiireestä ja järjestelmän kuormituksesta. Tämä kääntää osallisuuden vastuun väärinpäin: lapsi mukautuu rakenteellisiin puutteisiin sen sijaan, että järjestelmä vastaisi lapsen tarpeisiin.

Vaikeneminen kytkeytyy aineistossa myös kokemukseen siitä, ettei kertomisella ole

vaikutusta. Kun lapsi on aiemmin tuonut esiin huoliaan ilman, että niihin on reagoitu, motivaatio osallistua heikkenee. Tällöin osallisuus ei näyttäyty lapselle mahdollisuutena vaan riskinä. Erityisen huolestuttavia ovat kertomukset tilanteista, joissa vaikeneminen ja rakenteellinen sokeus ovat yhdessä vaarantaneet lapsen turvallisuuden. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ja kiire estävät lapsen tilanteen kokonaisvaltaisen ymmärtämisen, jolloin kaltoinkohtelua ei tunnisteta tai siihen puututaan liian myöhään:

Eivätkä sosiaalityöntekijät, jotka jatkuvasti vaihtuivat, nähneet historiaamme tai tienneet menneistä tapahtumista. He eivät myöskään nähneet kaiken esityksen ja puheiden läpi kaltoinkohtelua. (Tuleva sosiaalityöntekijä)

Saastamoisen (2010, 122–124) mukaan lapsen osallisuus lastensuojelussa kytkeytyy olennaisesti lapsen tiedolliseen toimijuuteen ja oikeuteen ymmärtää omaa tilannettaan. Lapsi on lastensuojeluprosessissa asianosainen, jonka osallisuus ei voi toteutua ilman riittävää ja ymmärrettävää tietoa itseään koskevista päätöksistä ja niiden perusteista.

Aineiston perusteella lapsen tiedollinen asema jää usein heikoksi, mikä vahvistaa kokemusta ulkopuolisuudesta ja osattomuudesta. Kun lasta ei kohdata, eikä lapselle selitetä päätöksiä, eikä hän saa mahdollisuutta esittää kysymyksiä turvallisessa vuorovaikutuksessa, osallisuus jää muodolliseksi. Vastuu osallisuuden toteutumisesta ei tällöin ole lapsella, vaan aikuisilla ja palvelujärjestelmällä, kuten Saastamoinen korostaa.

Lasten kokemukset kohtaamattomuudesta ja epäuskosta voidaan jäsentää lapsen osallisuutta koskevien teoreettisten mallien avulla. Hartin (1992) osallisuuden tikapuomallissa tällaiset tilanteet sijoittuvat osallisuuden alimmille tasoille tai kokonaan osallisuuden ulkopuolelle, jolloin lapsi on läsnä prosessissa, mutta ilman todellista mahdollisuutta vaikuttaa. Osallisuus jää näennäiseksi, jos lapsen kuuleminen ei johda muutokseen tai jos lapsen näkemyksiä ei pidetä merkityksellisinä.

Lundyn (2007) osallisuusmalli tekee näkyväksi, että osallisuus edellyttää muutakin kuin mahdollisuutta puhua. Aineiston perusteella lapsilta puuttuu usein sekä turvallinen tila että varmuus siitä, että heidän kertomuksillaan on vastaanottaja ja vaikutusta. Kun lapsi kokee, ettei häntä uskota tai että hänen kertomisensa voi johtaa kielteisiin seurauksiin, osallisuuden edellytykset eivät täyty. Myös Shierin (2001) mallin näkökulmasta osallisuuden esteet eivät liity ensisijaisesti lapsen kykyihin tai halukkuuteen, vaan

aikuisten ja rakenteiden valmiuteen mahdollistaa osallisuus. Aineistossa kuvattu vaikeneminen näyttäytyykin seurauksena tilanteista, joissa lapsen osallisuutta tukevat rakenteet ja käytännöt puuttuvat.

Useat lapset kuvaavat suoraan, miten epäluottamus työntekijöihin on johtanut siihen, että kaikkea ei ole uskallettu kertoa:

En kertonut kaikesta, koska sosiaalityöntekijä ei uskonut sitä vähääkään, mitä kerroin.

(Sarastus)

Tällaiset kokemukset osoittavat, että osallisuus ei voi toteutua ilman perustavaa luottamusta ja kokemusta siitä, että lapsen kertomus on uskottava ja merkityksellinen. Osallisuus edellyttää ilmapiiriä, jossa lapsi voi puhua ilman pelkoa siitä, että häntä epäillään, vähätellään tai rangaistaan kertomisesta.

Yhdessä tarkasteltuna kohtaamattomuus, luottamuksen puute ja vaikeneminen muodostavat aineistossa kehän, joka estää osallisuuden toteutumisen. Kyse ei ole lapsen kyvyttömyydestä tai haluttomuudesta osallistua, vaan rakenteellisista ja vuorovaikutuksellisista puutteista, jotka tekevät osallisuudesta lapselle turvattoman vaihtoehdon. Tämä kehänomainen ilmiö korostaa sitä, että osallisuuden vahvistaminen edellyttää paitsi kuulemista myös pysyvyyttä, aikaa ja luottamussuhteiden systemaattista tukemista.

5.3 Osallisuus lasten ja nuorten kokemuksissa: edellytykset ja esteet

Aineisto ei kuvaa ainoastaan osallisuuden estymistä, vaan tuo esiin myös tekijöitä, jotka lasten ja nuorten kokemusten mukaan vahvistavat osallisuutta lastensuojelussa. Näitä tekijöitä yhdistää ennen kaikkea pysyvä ja luottamuksellinen suhde sosiaalityöntekijään sekä kokemus aidosta kohtaamisesta. Lapset ja nuoret kuvaavat, että heidän osallisuutensa vahvistui silloin, kun heillä oli pysyvä ja aidosti kiinnostunut sosiaalityöntekijä, joka tunsu heidän taustansa, tarpeensa ja toiveensa. Pitkäkestoinen suhde mahdollisti sen, että lapsi uskalsi kertoa myös vaikeista ja henkilökohtaisista asioista ja koki tulevansa kuulluksi.

Lasten kuvaukset pysyvistä ja luottamuksellisista suhteista viittaavat osallisuuden vahvistumiseen tasolla, joka ylittää pelkän kuulemisen. Hartin (1992) mallin näkökulmasta lapsen osallisuus lähestyy tällöin aitoa osallistumista, jossa lapsen näkemykset tunnustetaan ja niitä pidetään merkityksellisenä osana päätöksentekoa. Shierin (2001) mallissa nämä tilanteet vastaavat osallisuuden ylempiä tasoja, joissa lapsen mielipiteet eivät ainoastaan tule kuulluiksi, vaan niillä on vaikutusta toimintaan. Aineistossa pysyvä suhde sosiaalityöntekijään näyttäytyy keskeisenä edellytyksenä sille, että lapsen osallisuus voi edetä näille tasoille. Lundyn (2007) mallin valossa pysyvyys luo lapselle turvallisen tilan ja varmuuden siitä, että hänen äänensä otetaan vastaan ja huomioidaan. Ilman tätä jatkuvuutta osallisuus jää helposti katkonaiseksi ja sattumanvaraiseksi.

Osallisuus näyttäytyy aineistossa ensisijaisesti suhteena, ei yksittäisenä menetelmänä tai muodollisena kuulemisena. Lapset kertovat osallistuvansa mielellään silloin, kun he kokevat, että heidän näkemyksillään on todellista merkitystä ja että ne vaikuttavat päätöksentekoon. Tällöin lapsen näkökulmaa ei pidetä marginaalisena tai aikuisten arvioita vähäarvoisempana, vaan osana yhteistä harkintaa. Pysyvä suhde nousee toistuvasti esiin osallisuuden keskeisenä edellytyksenä:

Minulla on pysynyt sama sosiaalityöntekijä nyt jo reilun vuoden... hän osaa kuunnella hyvin minun mielipiteitäni ja ottaa ne huomioon. (TB)

Lainaus osoittaa, että osallisuus rakentuu kokemuksesta tulla kuulluksi ja siitä, että lapsen mielipiteet vaikuttavat. Mattilan (2011, 31–33, 48) mukaan lapsen osallisuus rakentuu ensisijaisesti kohtaamisissa, joissa lapsi tulee nähdyksi ja hyväksytyksi omana itsenään. Tällaisissa tilanteissa osallisuus ei perustu pelkästään muodolliseen kuulemiseen, vaan kokemukseen arvostuksesta ja turvallisuudesta.

Aineiston perusteella juuri nämä arkiset ja toistuvat kohtaamiset – joissa aikuinen osoittaa aitoa kiinnostusta ja pysähtyy lapsen kokemusten äärelle – vahvistavat lapsen toimijuutta. Mattilan korostama aikuisen vastuu näkyy aineistossa selvästi: lapsen osallisuus vahvistuu silloin, kun aikuinen kantaa vastuun vuorovaikutuksesta eikä siirrä sitä lapselle. Tällöin osallisuus rakentuu lapsen näkökulmasta turvallisena mahdollisuutena, ei vaatimuksena, johon hänen tulisi itse kyetä tai rohjeta vastata.

Vastaavasti silloin, kun tällainen suhde on syntynyt, lapset kuvaavat sen olleen ratkaisevaa koko elämänsä kannalta:

Sijoituksen myötä sosiaalityöntekijään syntyi luottamussuhde, ja pääsin rakentamaan hyvän tulevaisuuden itselleni. (Pysyvien sosiaalityöntekijöiden merkitys)

Näissä kertomuksissa osallisuus kytkeytyy vahvasti luottamukseen ja jatkuvuuteen. Lapset toivovat päättäjiltä ennen kaikkea rakenteellisia ratkaisuja, jotka mahdollistaisivat tällaisten suhteiden syntymisen, erityisesti sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärien vähentämistä ja työntekijöiden pysyvyyden turvaamista.

Avoimuus, läsnäolo ja aito kiinnostus vahvistavat aineiston perusteella lasten toimijuutta. Lapset kuvaavat osallisuutta arjen kohtaamisina, joissa ammattilainen pysähtyy aidosti heidän luokseen. Osallisuutta vahvistaa se, että lapselta kysytään kuulumisia, mielipiteitä ja toiveita tavalla, joka ei ole kiireinen tai muodollinen, vaan jossa lapsi kokee olevansa tärkeä. Tällainen kohtaaminen vaatii sosiaalityöntekijältä pysähtymistä, hiljaisuuden sietämistä, malttia odottaa ja antaa lapselle aikaa vastata. Myös pienet teot, kuten yhteinen tekeminen, leikki tai harrastusten jakaminen, näyttäytyvät merkityksellisinä ja luovat pohjan luottamukselle.

Lapset ja nuoret kertovat myös, että osallisuus vahvistuu silloin, kun ammattilainen ei ainoastaan kuuntele, vaan ottaa lapsen näkökulman aidosti huomioon päätöksenteossa:

Toivomani asia ei tullutkaan heti kielletyksi, vaan sosiaalityöntekijä sanoi sen olevan mahdollista, jos sovituista asioista pidetään kiinni. (TB)

Tämä kuvaa arvostavaa vuorovaikutusta, jossa lapsen toiveet tehdään näkyviksi ja niitä käsitellään tasavertaisesti osana päätöksentekoa. Osallisuus ei tällöin tarkoita päätösvallan siirtämistä lapselle, vaan hänen näkemyksensä vakavasti ottamista.

Aineistossa korostuu myös mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin ja saada ymmärrettävää palautetta päätöksistä. Lapset kertovat, että osallisuus vahvistuu, kun he ymmärtävät, miten päätökset syntyvät ja miksi tiettyihin ratkaisuihin on päädytty. Selkeä ja ikätasoinen tiedonanto tekee lapsesta toimijan eikä pelkkää päätösten kohdetta.

Osallisuuden ydinehtona lapset nostavat esiin myös rohkaisevan ilmapiirin ja oikeuden tulla uskotuksi. Osallisuus ei voi toteutua, jos lapsi pelkää, että hänen kertomiaan asioita epäillään, vähätellään tai niistä koituu haittaa. Lapsen oikeus tulla uskotuksi ja kohdatuksi vakavasti liittyy keskeisesti siihen, millaiseksi vuorovaikutus lapsen ja aikuisen välillä rakentuu. Mattilan (2011, 23–26) mukaan lapsen osallisuutta vahvistava kohtaaminen edellyttää aikuiselta tietoista vastuunkantoa ja lapsen kokemusten arvostamista. Mikäli lapsi kokee, että hänen kertomuksiaan epäillään tai vähätellään, vuorovaikutussuhde ei muodostu turvalliseksi, eikä lapsen ole mahdollista osallistua avoimesti itseään koskevaan työskentelyyn.

Lundyn (2007) osallisuusmallin näkökulmasta oikeus tulla uskotuksi kytkeytyy erityisesti lapsen äänen vastaanottamiseen ja vaikutusmahdollisuuksiin. Aineistossa kuvatut kokemukset osoittavat, että vaikka lapsella olisi mahdollisuus ilmaista näkemyksiään, osallisuus ei toteudu, mikäli lapsi ei koe kertomuksiaan otettavan vakavasti tai pelkää niistä seuraavia kielteisiä vaikutuksia. Tällöin osallisuus jää lapsen näkökulmasta näennäiseksi: lapsi voi puhua, mutta hänen puheellaan ei ole kokemuksellista merkitystä eikä se johda muutokseen hänen tilanteessaan. Epäuskon ja pelon kokemukset kaventavat lapsen halua osallistua ja voivat johtaa vaikenemiseen, vaikka muodollinen osallistumisen mahdollisuus olisi olemassa. Erityisesti kaltoinkohtelua kokeneet lapset kuvaavat, kuinka tärkeää olisi ollut tulla uskotuksi jo ensimmäisellä kerralla:

En kertonut kaikesta, koska sosiaalityöntekijä ei uskonut sitä vähääkään, mitä kerroin.
(Sarastus)

Jos sosiaalityöntekijä pysyy samana, on helpompi luottaa siihen, ettei hän vain lue papereista ja tee päätöksiä niiden perusteella. (Sarastus)

Tahdon, että jokainen lapsen valitus tutkitaan ja otetaan vakavasti. (Kaltoinkohdeltu)

Lasten kirjeissä osallisuus määrittyy kokonaisuutena, joka edellyttää pysyvyyttä, aikaa, luottamusta ja rakenteellista tukea. Lapset eivät pyydä yksittäisiä parannuksia tai irrallisia kuulemisen hetkiä, vaan suuntaavat viestinsä suoraan lastensuojelun rakenteisiin. Osallisuuden toteutumattomuus kytkeytyy heidän kertomuksissaan toistuvasti tilanteisiin, joissa työntekijöillä ei ole tosiasiallisia mahdollisuuksia kohdata lasta

riittävän usein tai rakentaa pysyvää suhdetta.

Tämä käy ilmi myös kirjeistä, joissa lasten ja nuorten ääni on poikkeuksellisen suora. Eräs kirjoittaja toteaa:

Ei ole lapsen eikä nuoren etu, että sosiaalityöntekijällä voi olla jopa 80 tai 100 lasta”
(Tuleva veronmaksaja).

Toinen nuori puolestaan nostaa esiin työntekijöiden jaksamisen ja lapsen hyvinvoinnin välisen yhteyden:

Me tarvitaan apua. Sosiaalityöntekijät tarvitsevat apua. Kun sosiaalityöntekijä voi hyvin, sijoitettu nuori voi vieläkin paremmin. (SL).

Näissä kirjeissä osallisuus ei näyttäytyä abstraktina oikeutena, vaan konkreettisen seurauksena siitä, millaiset resurssit ja työolosuhteet lastensuojelussa vallitsevat. Lasten viesti on selvä: ilman rakenteellisia muutoksia osallisuus jää helposti muodolliseksi periaatteeksi, jonka toteutuminen on sattumanvaraista ja riippuvaista yksittäisten aikuisten jaksamisesta.

Saastamoinen (2010, 65–67) korostaa, että lapsen osallisuus ei ole lastensuojelussa erillinen tai valinnainen työskentelytapa, vaan koko prosessia läpileikkaava periaate. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on erityinen vastuu kohdata lapsi yksilönä, kohdella häntä tasa-arvoisesti ja turvata lapselle todelliset mahdollisuudet vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Lapsen oikeus tulla kuulluksi ja ymmärtää itseään koskevaa päätöksentekoa edellyttää riittäviä resursseja, pysyvyyttä ja selkeitä toimintakäytäntöjä. Myös Shierin (2001) osallisuusmalli tuo esiin, että lapsen osallistumisen esteet syntyvät usein juuri rakenteellisista tekijöistä, kuten ajallisista paineista, työntekijöiden vaihtuvuudesta ja organisaation toimintakulttuurista.

Aineistossa lasten esittämät vaatimukset resurssien lisäämisestä ja asiakasmäärien kohtuullistamisesta heijastavat tarvetta sellaisille rakenteille, jotka mahdollistavat lapsen osallisuuden etenemisen pelkän kuulemisen tasolta kohti todellista vaikuttamista. Aineiston perusteella voidaan todeta, että osallisuus toteutuu silloin, kun lapsi kokee olevansa tärkeä, kuultu ja arvostettu – ja kun hänen äänensä vaikuttaa myös

järjestelmätasolla. Lasten viesti päättäjille on selkeä: ilman pysyvyyttä, riittäviä resursseja ja toimivia rakenteita osallisuus jää hauraaksi ja sattumanvaraiseksi.

Aineistosta tunnistetut osallisuuden ydinehdot ja esteet kietoutuvat toisiinsa tavalla, joka tekee näkyväksi lasten kokemusten moniulotteisuuden. Yksittäiset kokemukset – kuten sosiaalityöntekijän vaihtuminen, epäusko lapsen kertomuksia kohtaan tai puutteellinen tiedonsaanti – eivät näyttäyty lasten kirjeissä irrallisina tapahtumina, vaan osana laajempaa kokonaisuutta, jossa vuorovaikutukselliset ja rakenteelliset tekijät vahvistavat toisiaan. Osallisuuden puute ei siten ole seurausta yhdestä yksittäisestä tekijästä, vaan syntyy useiden samanaikaisten epäkohtien yhteisvaikutuksesta.

5.4 Osallisuus prosessina lasten ja nuorten kokemuksissa

Lasten kokemusten kuvaamat vastinparit – kuten turvattomuus ja luottamus, näkymättömyys ja merkityksellisyyden tunne – havainnollistavat osallisuuden prosessiluonnetta. Hartin (1992) osallisuuden tikapuumallissa osallisuus ei ole pysyvä tila, vaan voi vahvistua tai heikentyä riippuen siitä, millaiset edellytykset lapselle tarjotaan. Lundyn (2007) mallin näkökulmasta aineisto osoittaa, että osallisuuden eri ulottuvuudet toteutuvat tai estyvät samanaikaisesti. Kun lapselta puuttuu turvallinen tila, hänen äänensä ei tule aidosti kuulluksi eikä sillä ole vaikutusta, osallisuus jää hauraaksi ja katkonaiseksi. Vastaavasti pienetkin muutokset rakenteissa ja kohtaamisissa voivat vahvistaa osallisuuden kaikkia ulottuvuuksia.

Lasten kokemusten perusteella osallisuutta voidaan tarkastella prosessina, jossa turvattomuuden, näkymättömyyden ja osattomuuden kokemukset kytkeytyvät suoraan lastensuojelun rakenteellisiin ratkaisuihin, kuten työntekijöiden vaihtuvuuteen, ajallisiin resurssipaineisiin ja päätöksenteon etäisyyteen lapsen arjesta. Vastaavasti pysyvyys, aito kohtaaminen ja lapsen kertomusten vakavasti ottaminen näyttäytyvät osallisuutta vahvistavina tekijöinä, jotka tukevat lapsen toimijuutta, luottamusta ja halua osallistua itseään koskeviin prosesseihin.

Lasten kokemuksellinen merkitys rakentuu usein vastinparien kautta: turvattomuus suhteessa luottamukseen, näkymättömyys suhteessa merkityksellisyyden tunteeseen sekä

vaikeneminen suhteessa rohkeuteen kertoa vaikeista asioista (Taulukko 7). Nämä vastakkaisuudet havainnollistavat, kuinka herkkä ja tilannesidonnainen osallisuuden toteutuminen on lastensuojelun arjessa. Pieniltäkin näyttävät muutokset – kuten työntekijän pysyvyys, ajan antaminen kohtaamiselle tai päätösten perustelevuus lapselle ymmärrettävällä tavalla – voivat lasten kokemuksissa muodostua ratkaiseviksi tekijöiksi osallisuuden vahvistumisessa.

Näiden kokemuksellisten vastinparien kautta on mahdollista jäsentää osallisuutta kokonaisuutena, jossa yksittäiset kohtaamiset ja rakenteelliset ratkaisut kietoutuvat toisiinsa. Taulukkoon 7 on koottu lasten kertomuksista esiin nousseet osallisuutta estävät ja vahvistavat tekijät sekä niihin liittyvät kokemukselliset merkitykset, jotka tiivistävät analyysin keskeiset havainnot.

Taulukko 7. Osallisuuden esteet ja edellytykset lasten kokemuksissa

Pääteema	Osallisuutta estävät tekijät	Osallisuutta vahvistavat tekijät	Lasten kokemuksellisen merkitys (vastinparit)
Kohtaaminen ja vuorovaikutus	Epäusko lapsen kertomuksia kohtaan, kiire, etäinen vuorovaikutus, kohtaamattomuus	Aito kohtaaminen, kuuntelu, rohkaiseva ilmapiiri, lapsen kertomusten vakavasti ottaminen	Epäusko vs. uskotuksi tuleminen Vaikeneminen vs. rohkeus kertoa
Pysyvyys ja luottamus	Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus, muodolliset tapaamiset, luottamuksen katkeaminen	Pysyvä sosiaalityöntekijä, pitkäkestoinen suhde, tuttu aikuinen	Turvattomuus vs. turvallisuus Epävarmuus vs. luottamus
Rakenteet ja mahdollisuudet vaikuttaa	Suuret asiakasmäärät, ajan puute, etäinen päätöksenteko, puutteellinen tiedonsaanti	Riittävät resurssit, päätösten selittäminen, tiedon antaminen, mahdollisuus vaikuttaa	Näkymättömyys vs. merkityksellisyys Osattomuus vs. osallisuus

Tulosluvun kokonaisuutena voidaan todeta, että lasten osallisuus lastensuojelussa rakentuu sekä inhimillisissä kohtaamisissa että rakenteellisissa ratkaisuissa. Lasten kirjeet

osoittavat, että ilman pysyvyyttä, aikaa ja luottamusta osallisuus jää hauraaksi ja sattumanvaraiseksi. Samalla aineisto tekee näkyväksi lasten vahvan viestin siitä, että osallisuuden vahvistaminen ei ole ainoastaan lapsen oikeus, vaan keskeinen edellytys lastensuojelun toimivuudelle ja lapsen hyvinvoinnin turvaamiselle.

Tässä tutkimuksessa esiin nousseet lasten ja nuorten kokemukset osallisuudesta, luottamuksesta ja sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuudesta asettuvat selkeään jatkumoon aiemman lastensuojelututkimuksen kanssa. Tulokset vahvistavat käsitystä siitä, että lapsen osallisuus lastensuojelussa toteutuu usein puutteellisesti, vaikka lainsäädännöllinen ja eettinen perusta osallisuudelle on vahva.

Torosin (2020) kansainvälinen kirjallisuuskatsaus osoittaa, että lasten osallistuminen lastensuojeluprosesseihin jää monissa maissa näyttävästi toteutuvaksi. Lapsia kuullaan, mutta heidän näkemyksillään ei ole todellista vaikutusta päätöksentekoon. Tämä havainto vastaa tämän tutkimuksen aineistossa toistuvia kuvauksia tilanteista, joissa lapset ovat olleet mukana palavereissa tai keskusteluissa, mutta päätökset on koettu ennalta tehdyiksi tai lapsen näkökulmaa sivuuttaviksi. Lasten kirjeissä osallisuus näyttäytyy tällöin muodollisena osallistumisena, joka ei lisää lapsen kokemusta vaikutusmahdollisuuksista tai turvallisuudesta.

Suomalaisessa tutkimuksessa Törrönen, Kalliola ja Paaso (2023) ovat tarkastelleet alle 12-vuotiaiden lasten kokemuksia kuulemisesta lastensuojelussa. Heidän analyysinsä osoittaa, että lapset pitävät kuulemisesta merkityksellisenä erityisesti silloin, kun se perustuu pysyvään suhteeseen ja työntekijän aitoon kiinnostukseen lapsen elämäntilannetta kohtaan. Tämä havainto on yhteneväinen tämän tutkimuksen tulosten kanssa, joissa sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus nousee keskeisimmäksi osallisuutta heikentäväksi tekijäksi. Kun työntekijä vaihtuu toistuvasti, lapsen kokemus kuulluksi tulemisesta heikkenee ja luottamuksen rakentuminen estyy.

Myös Nunesin (2022) tutkimus sijoitettujen lasten kokemuksista tukee tämän tutkimuksen tuloksia. Nunes osoittaa, että lasten osallistuminen päätöksentekoon on vahvasti sidoksissa aikuisten ja lasten välisen suhteen laatuun. Osallisuus ei näyttäydy yksittäisinä kuulemisen hetkinä, vaan pitkäkestoisena prosessina, jossa lapsi kokee tulevansa tunnetuksi ja ymmärretyksi. Tämän tutkimuksen aineistossa vastaavasti korostuu se, että osallisuus vahvistuu silloin, kun lapsella on pysyvä sosiaalityöntekijä,

joka tuntee hänen taustansa ja jolle lapsi uskaltaa kertoa myös vaikeista kokemuksistaan.

Pesäpuu ry:n Salapoliisitoiminnassa kerätty aineisto (Kalliola & Paaso 2021) tuo esiin pienten lasten näkökulman osallisuuteen. Lasten viestit kiteytyvät tarpeeseen tulla kohdatuksi, nähdyksi ja otetuksi vakavasti. Sama ydinteema toistuu myös tämän tutkimuksen nuorten kirjeissä: osallisuus ei ole ensisijaisesti tekninen oikeus, vaan kokemuksellinen ilmiö, joka rakentuu vuorovaikutuksessa ja luottamuksessa.

Yhteenvedon voidaan todeta, että tämän tutkimuksen tulokset eivät ainoastaan vahvista aiempaa tutkimustietoa, vaan syventävät sitä tuomalla esiin lasten ja nuorten omat kertomukset osallisuuden puutteista ja edellytyksistä. Tulokset osoittavat, että lapsen osallisuus lastensuojelussa on edelleen hauras ilmiö, jonka toteutuminen on vahvasti sidoksissa rakenteellisiin tekijöihin, kuten työntekijöiden pysyvyyteen ja ajallisiin resursseihin.

Aineisto osoittaa, että lasten ja nuorten kokemukset osallisuudesta eivät ole yksittäisiä tai satunnaisia, vaan ne muodostavat toistuvia ja keskenään johdonmukaisia kokonaisuuksia. Kirjeissä kuvatuissa kokemuksissa osallisuus rakentuu tai murenee useiden samanaikaisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus, kiire, kohtaamattomuus ja epäluottamus eivät näyttäyty erillisinä ongelmina, vaan ne kietoutuvat toisiinsa ja vahvistavat toistensa vaikutuksia lapsen arjessa. Kun yksi osallisuutta tukeva tekijä puuttuu, heijastuu tämä usein myös muihin osallisuuden osa-alueisiin.

Lasten kertomuksissa osallisuuden puute ei rajoitu yksittäisiin päätöksentekotilanteisiin, vaan se ulottuu laajemmin lapsen kokemukseen omasta asemastaan lastensuojelun asiakkaana. Useat lapset kuvaavat oppineensa jo varhaisessa vaiheessa, ettei heidän mielipiteillään ole merkitystä tai että asioista kertominen ei johda muutokseen. Tämä kokemus näkyy vetäytymisenä, vaikenemisenä ja haluttomuutena osallistua omaa elämää koskeviin keskusteluihin. Osallisuuden puute ei näin ollen ole vain hetkellinen kokemus, vaan se voi muovata lapsen käsitystä itsestään toimijana ja vaikuttaa pitkäkestoisesti hänen luottamukseensa aikuisiin ja viranomaisiin.

Aineistossa korostuu myös osallisuuden emotionaalinen ulottuvuus. Lapset eivät puhu osallisuudesta ensisijaisesti oikeudellisena käsitteenä, vaan kokemuksena tulla nähdyksi,

kuulluksi ja arvostetuksi. Osallisuus saa merkityksen erityisesti silloin, kun lapsi kokee, että hänen tunteensa, pelkonsa ja toiveensa otetaan vakavasti. Vastaavasti osallisuuden puute näyttäytyy tunteina näkymättömyydestä, arvottomuudesta ja yksinäisyydestä. Näin osallisuus liittyy suoraan lapsen kokemukseen turvallisuudesta ja kuulumisesta, ei ainoastaan päätöksentekoprosessien muodollisiin rakenteisiin. Useissa kirjeissä nousee esiin myös se, että osallisuus ei ole lapselle itsestään selvä oikeus, vaan jotakin, joka on ansaittava tai jota on uskallettava vaatia. Lapset kuvaavat tilanteita, joissa huolia on jätetty kertomatta epäuskon tai kielteisten seurausten pelossa, mikä tekee näkyväksiosallisuuden haurauden: vaikka osallistumisen mahdollisuus olisi periaatteessa olemassa, turvattomuuden kokemus voi estää sen toteutumisen käytännössä.

Aineistolähtöisen analyysin perusteella lasten ja nuorten osallisuuskokemukset jäsenyivät kolmen toisiinsa kietoutuvan pääteeman ympärille. Ensimmäkin sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus näyttäytyy keskeisenä rakenteellisena tekijänä, joka heikentää luottamuksen rakentumista ja osallisuuden jatkuvuutta. Toiseksi kohtaamattomuus ja luottamuksen puute kuvaavat vuorovaikutuksellisia kokemuksia, joissa lapsen ääni jää sivuun tai hänen kertomuksiaan ei oteta vakavasti. Kolmanneksi aineistosta nousevat esiin osallisuutta vahvistavat tekijät, kuten pysyvyys, aito kiinnostus ja lapsen kokemusten arvostaminen.

Näiden kolmen pääteeman kautta osallisuus näyttäytyy lasten kokemuksissa prosessina, joka rakentuu rakenteellisten ja vuorovaikutuksellisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Seuraavassa luvussa tarkastellaan näitä tuloksia suhteessa aiempaan tutkimukseen ja teoreettisiin osallisuusmalleihin.

6 Yhteenveto ja pohdinta

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella sijaishuollossa eläneiden lasten ja nuorten kokemuksia osallisuudesta lastensuojelussa. Aineisto osoittaa, että lasten osallisuus näyttäytyy heidän kertomuksissaan moniulotteisena ja herkkänä ilmiönä, joka rakentuu sekä yksittäisissä kohtaamisissa että laajemmissa rakenteellisissa ratkaisuisa. Lasten kokemuksissa osallisuus ei ole itsestäänselvyys, vaan se edellyttää pysyvyyttä, aikaa ja luottamuksellista suhdetta lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään.

Tulokset osoittavat, että sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on merkittävin yksittäinen osallisuutta heikentävä tekijä. Vaihtuvuus estää luottamuksen rakentumisen ja katkaisee lapsen kokemuksellisen jatkuvuuden. Kun lapsi joutuu toistuvasti kertomaan tarinansa uudelleen, osallisuus muuttuu kuormittavaksi ja merkityksettömäksi. Tämä heikentää lapsen motivaatiota osallistua omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon ja voi johtaa vetäytymiseen tai vaikenemiseen.

Aineistossa korostuu myös kohtaamattomuuden kokemus. Lapset ja nuoret kuvaavat tilanteita, joissa heitä ei ole kuunneltu, heidän kertomuksiaan ei ole uskottu tai heidän tunteitaan on vähätelty. Tällaiset kokemukset vaikuttavat suoraan lapsen turvallisuuden tunteeseen ja voivat estää vakavien huoltien, kuten kaltoinkohtelun, esiin tulemisen. Osallisuuden puute näyttäytyy näin paitsi kokemuksellisenä epäoikeudenmukaisuutena myös konkreettisenä lapsen suojelun riskinä. Vastaavia havaintoja on tehty myös aiemmassa tutkimuksessa, jossa lasten osallisuuden on todettu jäävän usein näennäiseksi erityisesti silloin, kun luottamuksellinen suhde työntekijään ei ehdi rakentua ja päätöksenteko näyttäytyy lapselle etäisenä (Toros 2020; Woodman, Roche & McArthur 2022; Lundy 2007).

Tutkimus tuo esiin, että lasten näkökulmasta osallisuus ei tarkoita päätösvallan siirtämistä lapselle, vaan oikeutta tulla kuulluksi, kohdatuksi ja otetuksi vakavasti. Osallisuus toteutuu silloin, kun lapsi ymmärtää, mistä päätetään ja miksi, ja kun hänelle tehdään näkyväksi, miten hänen näkemyksiään on huomioitu. Pieniltäkin vaikuttavat teot – kuten pysyvä työntekijä, kiireetön keskustelu tai päätösten perusteleminen – voivat muodostua ratkaiseviksi osallisuuden kokemuksen kannalta.

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että lapsen osallisuus lastensuojelussa ei ole ensisijaisesti yksittäisten menetelmien tai kuulemisen tekniikoiden kysymys. Se on rakenteellinen ja suhdeperustainen ilmiö, joka edellyttää toimivia rakenteita, riittäviä resursseja ja aikuisten sitoutumista lapsen kohtaamiseen. Ilman näitä edellytyksiä osallisuus jää helposti muodolliseksi ja sattumanvaraiseksi.

Tutkijana tämän aineiston äärellä korostui erityisesti se, kuinka johdonmukaisia ja toistuvia lasten kokemukset olivat, vaikka kirjeet oli kirjoitettu eri aikoina, eri elämäntilanteissa ja eri puolilla Suomea. Tutkimuksen tulokset nostavat laaja-alaisesti esiin kysymyksen lastensuojelun rakenteellisesta vastuusta lapsen osallisuuden toteutumisesta. Lasten kokemuksissa osallisuus ei näyttäydy yksittäisten kohtaamisten varassa rakentuvana ilmiönä, vaan pitkälti järjestelmän toimivuuden seurauksena. Näiden havaintojen perusteella lapsen osallisuutta ei voida tarkastella irrallisena oikeutena tai yksittäisenä työmenetelmänä. Se kietoutuu lapsen arjen jatkuvuuteen, aikuissuhteiden pysyvyyteen ja kokemukseen siitä, että oma ääni kantaa myös ajan yli.

Tutkimuksen tulokset haastavat myös tarkastelemaan lastensuojelun osallisuuskäytäntöjä kriittisesti suhteessa niiden todelliseen vaikuttavuuteen. Vaikka osallisuus on kirjattu keskeiseksi periaatteeksi lainsäädäntöön ja ohjaaviin asiakirjoihin, lasten kokemukset osoittavat, että osallisuuden toteutuminen jää usein riippuvaiseksi yksittäisistä ihmisistä ja sattumanvaraisista olosuhteista. Tämä asettaa lapsen eriarvoiseen asemaan sen mukaan, millaisiin rakenteisiin ja aikuissuhteisiin hän sijoittuu. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että osallisuuden vahvistaminen edellyttää siirtymistä yksittäisiä kohtauksia korostavasta ajattelusta järjestelmätasoiseen vastuuseen, jossa lapsen kuuleminen, palautteen antaminen ja pysyvyyden turvaaminen ovat osa lastensuojelun normaalia toimintakulttuuria, eivät poikkeuksia.

Lasten ja nuorten kirjeet välittävät selkeän viestin päättäjille ja ammattilaisille: osallisuus ei ole lapsen vastuulla, vaan aikuisten ja järjestelmän tehtävä. Vasta silloin, kun lastensuojelun rakenteet mahdollistavat pysyvyyden, ajan ja luottamuksen, voivat lapsen oikeus tulla kuulluksi ja hänen kokemuksensa kohdata toisensa tavalla, joka tukee hyvinvointia ja vahvistaa luottamusta lastensuojeluun.

Tutkimuksen tulokset avaavat useita jatkotutkimuksen ja kehittämisen kannalta keskeisiä kysymyksiä. Aineisto osoittaa, että lasten osallisuuskokemukset ovat vahvasti sidoksissa

sosiaalityöntekijöiden pysyvyyteen ja lastensuojelun rakenteellisiin reunaehtoihin. Jatkotutkimuksessa olisi perusteltua tarkastella näitä ilmiöitä pitkittäistutkimuksen keinoin, jotta voitaisiin syvemmin ymmärtää, miten pysyvät tai katkonaiset aikuissuhteet vaikuttavat lasten osallisuuden kokemiseen eri kehitysvaiheissa ja sijaishuollon kestoaikana.

Lisäksi jatkotutkimuksessa olisi tärkeää vertailla lasten osallisuuskokemuksia eri lastensuojelun toimintaympäristöissä. Esimerkiksi sijaishuollon eri muotojen, alueellisten käytäntöjen tai organisatoristen ratkaisujen vertailu voisi tuottaa tietoa siitä, millaiset rakenteet ja toimintamallit tukevat lasten osallisuutta ja mitkä puolestaan altistavat osattomuuden kokemuksille. Lasten omien kertomusten systemaattinen hyödyntäminen tarjoaa tähän erityisen merkityksellisen näkökulman.

Kehittämisen näkökulmasta tutkimuksen tulokset korostavat tarvetta siirtää vastuu osallisuuden toteutumisesta yksittäisiltä työntekijöiltä rakenteelliselle tasolle. Lasten kokemusten perusteella osallisuuden vahvistaminen edellyttää sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuden vähentämistä, asiakasmäärien kohtuullistamista sekä riittävän ajan turvaamista lapsen kohtaamiselle. Näiden edellytysten toteutuminen on keskeistä, jotta lapsen oikeus tulla kuulluksi ei jää satunnaiseksi tai henkilösidonnaiseksi.

Tutkimus nostaa esiin myös tarpeen kehittää lapsille turvallisia ja luottamuksellisia tapoja tuoda esiin kokemuksiaan lastensuojelussa. Kehittämistyössä olisi tärkeää pohtia, miten lasten näkemykset voidaan ottaa systemaattisesti huomioon päätöksenteossa ja miten lapselle voidaan tehdä näkyväksi se, millä tavoin hänen kertomuksensa on vaikuttanut häntä koskeviin ratkaisuihin. Tämä voisi osaltaan vahvistaa lasten luottamusta lastensuojeluun ja tukea heidän toimijuuttaan omassa elämässään.

Kokonaisuudessaan tutkimuksen tulokset osoittavat, että lasten osallisuuden vahvistaminen lastensuojelussa edellyttää samanaikaisesti sekä vuorovaikutuksellista herkkyyttä että rakenteellisia muutoksia. Lasten kokemusten kuuleminen ja vakavasti ottaminen tarjoaa keskeisen lähtökohdan näiden muutosten suuntaamiselle ja lastensuojelun kehittämiseksi lapsen näkökulmasta.

Tutkijana näiden kirjeiden lukeminen on ollut emotionaalisesti painavaa ja pysäyttävää: kertomukset rakenteellisista ongelmista, vaihtuvista aikuisista ja kuulemattomuudesta

resonoivat syvästi. Tämä synnyttää tutkijalle sekä akateemisen että eettisen velvoitteen: kuunnella näitä kertomuksia vakavasti ja käyttää tutkimuksen kautta avautuvaa mahdollisuutta edistää lastensuojelua, joka suojelee, tarjoaa pysyvyyttä ja tunnistaa lapsen toimijana omassa elämässään. Kiitollisuus näitä kirjeitä kohtaan on olennainen osa tutkimuksen lähtökohtaa – ilman niitä tällainen tutkimus ei olisi mahdollinen.

Tulevana sosiaalityöntekijänä haluan omalta osaltani vakuuttaa, että opimme niistä haavoittuvuuksista, jotka järjestelmässä nousivat esiin. Tämän tutkimuksen tarkoitus on käyttää lasten ja nuorten ääntä rakentaaksemme sellaista lastensuojelua, joka oikeasti suojelee, tarjoaa pysyvän aikuisen ja jossa teidät nähdään aidosti osallisina omassa elämässänne. Kiitos, että annoitte äänenne käyttöön tähän työhön.

Lähteet

- Araneva, M. (2016). Lapsen suojelu: Toteuttaminen ja päätöksenteko. Talentum Pro.
- Araneva, M. (2022). Lapsen suojelu: Toteuttaminen ja päätöksenteko (2., uudistettu painos). Alma Talent.
- Attrash-Najjar, A., & Kimber, M. (2025). Honouring child and youth voices in child protection research and practice: From rights to realities. *Child Protection and Practice*, 7, 100253. <https://doi.org/10.1016/j.chipro.2025.100253>
- Berg, P., Suodenjärvi, H., Lahti, T., Marttila, K., Miikki, R., & Linnaranta, O. (2024). Nuorten osallisuus ja osallistaminen mielenterveysongelmien ehkäisyyn ja hoitoon tarkoitetuissa menetelmissä. *Nuorisotutkimus*, 42(2), 70–81. <https://journal.fi/nuorisotutkimus/article/view/146607>
- Eskola, J., & Suoranta, J. (2008). Johdatus laadulliseen tutkimukseen (8. painos). Vastapaino.
- Hart, R. A. (1992). Children's participation: From tokenism to citizenship. UNICEF Innocenti Research Centre. <https://participationpool.eu/wp-content/uploads/2020/05/Hart-R.-1992-Children-Participation-from-Tokenism-to-Citizenship.pdf>
- Hill, M., Davis, J., Prout, A., & Tisdall, K. (2021). The meanings of child participation in international and national contexts. *Childhood*, 28(4), 497–514. <https://doi.org/10.1177/147490412111034971>
- Hotari, K.-E., Oranen, M., & Pösö, T. (2013). Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa M. Bardy (toim.), *Lastensuojelun ytimessä* (s. 149–164). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Husa, J., & Jyränki, A. (2021). Valtiosääntöoikeus: Systemaattinen yleisesitys Suomen valtiosäännöstä (2., uudistettu painos). Kauppakamari.
- Keddell, E. (2023). Children's participation, inequalities and cultural capital. *Children and Youth Services Review*, 151, 107045. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2023.107045>
- Laine, T. (2018). Fenomenologinen tutkimus. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (5., uud. painos, s. 29–32). PS-kustannus.
- Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 817/2015. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2015/817>
- Laki lastensuojelulain muuttamisesta 815/2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230815>
- Lansdown, G. (2011). Every child's right to be heard: A resource guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment No. 12. Save the Children & UNICEF. <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/every-childs-right-be-heard/>
- Lapsiasiavaltuutettu. (2024). Vuosikertomus 2024. <https://lapsiasia.fi/-/kannanotto-vuosikertomus2024>
- Lundy, L. (2007). "Voice" is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927–942. <https://doi.org/10.1080/01411920701657033>
- Lundy, L. (2018). In defence of tokenism? Children's right to participate in collective decision-making. *Childhood*, 25(3), 340–352. <https://pureadmin.qub.ac.uk/ws/portalfiles/portal/148759327/Tokenismfin.pdf>
- Mason, J., & Danby, S. (2011). Children as experts in their lives. *Child Indicators Research*, 4(2), 185–189. <https://doi.org/10.1007/s12187-011-9108-4>

- Metsämuuronen, J. (2008). Laadullisen tutkimuksen perusteet (3., uudistettu painos). International Methelp Ky.
- Nikupeteri, A., & Laitinen, M. (2017). Lasten sensitiivisten kokemusten tutkimisen metodologiset valinnat – esimerkkinä vanhempien eron jälkeisen vainon tutkimusprosessi. *Kasvatus & Aika*, 11(1), 6–23. <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/68702/30120>
- Olsen, M., Skivenes, M., & Falch-Eriksen, A. (2023). Key factors for child participation – an empowerment model. *Frontiers in Psychology*, 14, 1247483. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1247483>
- Pajulammi, H. (2014). Sosiaalihuollon asiakkaan oikeudet ja niiden toteutuminen. Tampere University Press.
- Pesäpuu ry. (2020). 101 kirjettä – Lasten ja nuorten viestejä lastensuojelun päättäjille (M. Kaijanen, M. Koskenkorva & O. Westlund, toim.). Pesäpuu ry. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2020/02/101-kirjetta%CC%88-1.pdf>
- Pesäpuu ry. (2021). “Että olisi mahdollisimman hyvä olla lapsien?” Pesäpuu ry. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2021/05/Etta-olisi-mahdollisimman-hyva-olla-lapsien.pdf>
- Ronkainen, S., Pehkonen, L., Lindblom-Ylänne, S., & Paavilainen, E. (2014). Tutkimuksen voimasanat (1.–3. painos). Sanoma Pro.
- Saastamoinen, K. (2010). Lapsen asema sijaishuollossa: Käsikirja arjen toimintaan. Edita Publishing.
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15(2), 107–117. <https://doi.org/10.1002/chi.617>
- Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. (2025, 9. lokakuuta). Lastensuojelu. <https://stm.fi/lastensuojelu>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2022). Lastensuojelu 2021: Tilastoraportti 22/2022. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146573/Lastensuojelu_2022.pdf
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2024). Lastensuojelu 2024: Tilastoraportti 27/2024. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/151397/Lastensuojelu%202024.pdf>
- Toros, K. (2020). A systematic review of children’s participation in child protection decision-making: Tokenistic presence or not? *Children & Society*, 34(6), 452–465. <https://doi.org/10.1111/chso.12418>
- Tulensalo, H., Kalliomeri, R., & Laimio, J. (toim.). (2021). Kohti lapsen näköistä osallisuutta. Pelastakaa Lapset ry.
- Törrönen, M., Kalliola, S., & Paaso, S.-A. (2023). “Sit tietää mitä sille lapselle on tapahtunut”: Alle 12-vuotiaiden lasten kuuleminen lastensuojelutyössä. *Janus*, 31(2), 128–144. <https://doi.org/10.30668/janus.116372>
- UNICEF Innocenti. (2023). Why participation matters: The evidence for involving children and youth in policy and decision-making. UNICEF Office of Research – Innocenti. <https://www.unicef.org/innocenti/why-participation-matters-0>
- Woodman, J., Roche, S., & McArthur, M. (2022). Children’s participation in child protection: How practitioners understand children’s participation in practice. *Child & Family Social Work*, 27(3), 456–465. <https://doi.org/10.1111/cfs.12894>
- YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (CRC), erityisesti artikkelit 3 ja 12. <https://lapsenoikeudet.fi/sopimus-kokonaisuudessaan/>